A. GERRAHOĞLU



ŞEYH BEDREDDİN

ÇIĞ YAYINLARI 1

ŞEYH BEDREDDİN

MESELESİ

A. CERRAHOĞLU

İSTANBUL — 1966

ÖNSÖZ

Şeyh Bedreddin yaşadığı devrin en büyük şahsiyetlerinden ve insanlık tarihinin ölümsüz simalarından biridir. Bununla beraber, bugüne kadar, hakkında yazılan — ve gerçek ilmî değer taşıyan — eserler yok denecek kadar azdır. Gerek Türkçede ve gerekse yabancı dillerde bu konu il ilgili olarak yapılan araştırmalar henüz tatmin edici sayılmıyor. Bunun nedenlerini, burada, izaha girişecek değiliz. Şu kadarını söyliyebiliriz ki, gün geçtikçe önemi artan bu konuyu toplu halde inceliyebilmek için, Doğu ve Batı kültürünü hakkile benimsemiş, sosyalizmin nazariyesine ve tarihine vakıf ve herşeyden önce *ilmî araştırma metodu*na bihakkin sahip elemanlardan mürekkep bir ekip çalışması gerekmektedir. Ancak bu suretledir ki, Bedreddin problemi, peşin hükümlere saplanmadan ele alınabilecek ve tam anlamile objektif açıdan aydınlanma yoluna girecektir. Şeyh Bedreddin, araştırıcılarını ve tarihçisini bekliyor.

Bu arada, yüzyılların yığdığı ve kökleştirdiği hatalı hükümleri birer birer sökmek ve ayıklamak, başka bir deyişle, *zemini tesviye etmek* işi de var. Bedreddin hakkında, tarih boyunca verilen hükümler ilmî tahlil ve tenkit süzgecinden geçirilmelidir ki, mesele, esaslı şekilde, ortaya konulabilsin. Biz, Şeyh Bedreddin hâdisesine ayırdığımız ve ilk broşürünü sunduğumuz seride, bu zarureti belirtmeğe ve meselenin doğru vazedilmesini sağlamağa çalışacağız.

ABDURRAHMAN ŞEREF'E GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Abdurrahman Şeref Bey, Osmanlı İmparatorluğunun son vak'anüvisi idi. Tarihçi olarak şöhret kazanmış; ve, Tarih Profesörü olarak saygı görmüştü. İkinci Meşrutiyetten sonra, Âyân Üyesi (Senatör) oldu. İki defa Maarif Nazırlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) koltuğuna oturdu. Osmanlı İmparatorluğunda, bütün mülkî mertebelerden geçerek, «rütbe-i bâlâ»yı kazanmıştı. Mecidî, Osmanî ve Maarif nişanlarını, birçok madalyaları ve yabancı Devletlerden ikisinin nişanını taşıyordu.

Tarihçi ve Profesör Abdurrahman Şeref'in, kendisine ün sağlayan *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye* adlı iki ciltlik eseri (1), Yüksek Okullara devam eden talebeler ve özellikle Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne (Siyasal Bilgiler Fakültesi) öğrencileri için yazılmıştı. Tarihçinin esas maksadı, öğrencilerin ahlâk eğitimi, ve Devlet hizmetinde tutulacak doğru yolu öğrenmesi idi. (2)

Yukarda adı geçen eser, bazılarınca, batı metodu ile yazılmış bir tarih kitabı olarak kabul edilmekte; ve, yazarın ilk defa ilmî bir Osmanlı Tarihi yazdığı ileri sürülmektedir. (3). Demek oluyor ki, tarihçimiz, bütün tarih fenomenlerini ve bu arada Şeyh Bedreddin problemini ilmî ve objektif açıdan ele alacak ve bilgi metodu ile çözecektir.

Abdurrahman Şeref, besmele ile başlayan önsözünde, amacını şöyle açıklıyor:

«Hakîm-i zufûnun İbn Haldun'un bu fende açtığı çığır ki elyevm Avrupalılar nezdinde gâyetle mergup ve hikmet-i tarih ismile maruftur ve havadis-i kevniyye ve tegayyürât-ı şeenniyyeyi tecarüb ve müşahedât-ı mütetabiadan münbais bir kanun-u nazarîye tâbi farz ederek vukuatın yalnız suret-i cereyanını nakil ve hikâye ile iktifa etmeyip esbab ve netaicini dahi teharrî ve istiskâ ve ahvâl-i cariyeden suver-i âtiyeye intikal eylemektir. İşte terbiye-i tarihiyyeyi tezammun eden yalnız bu tarîk-i müstahsendir.»

Yarının Devlet memurlarına seslenen tarihçimiz, sivil bürokrasi basamaklarında yükselerek sorumlu idare mevkilerini dolduracak olan genç kuşaklara Şeyh Bedreddin hâdisesini şu şekilde sunmaktadır:

«Ve Musa Çelebi'nin Kazaskeri meşâhîr-i ulemadan Şeyh Bedreddin-i Simavî dahi vazife-i tekaüddiyye ile İznik'ta ikamete memur buyuruldu...» (4)

İkamete memur olduğu yukarda beyan olunan fuzalây-ı müteberriîn ve ulemây-ı müteverriînden Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin talim ve tedris ile halka-i ifaza ve terbiyesine bir çok şakirdân ve müridân toplamıştı. Müşarünileyhin telâmîzinden olup Kazaskerliği hengâmında Kethudası olan Börklüce Mustafa İzmir Mülhakatından Karaburun nevâhîsinde Şeyh nâmına halkı izlâl ve ifsâd ederek başına hayli haşarat biriktirmiş ve akaid-i sahîfeye makasıd-ı siyasiyye dahi ilâve ederek harekâtı isyan rengini almıştı. Şeyh bu ahvâle muttali' oldukta havf-ü herâsa tebaiyyetle İznıktan Sinoba ve andan diyâr-ı Eflâka firar ve iltica ve oradan dahi Silistire tarikile Deliorman'a geçerek tehassun ve

ihtifa eyledi. Sultan Mehmed Han Hazretleri Şehzadeleri Sultan Murad ile Beyazıt Paşayı Börklüce fetretini def'a memur edip kendileri dahi Şeyhi derdest için Rumeli tarafına güzâr eylediler.

Börklüce Mustafa Karaburun'da tutulup maiyyetile bilcümle kılıçtan geçirildi ve rufekasından ve mühtediyân-ı Yehûddan Torlak Hud Kemâl dahi Manisa'da asılarak Anadolu kıtası levs-i şekavetten tathir edildi.

Şeyh Bedreddin ise Deliorman'da tezyîd-i tevabi eylediği halde savlet-i Padişâhî ile cümlesi dalığılıp Şeyh derdest edildi. Ve kendisi fezail-i müselleme ve musannafât-ı makbûle eshabından ve ulemây-ı benâmdan olmakla istintâkı Meclis-i Ulemaya havale buyurulup allâme-i Teftazânî telâmizinden Reisülulema Mevlanâ Haydar Hervî fetvasile ve hurûc alessultan töhmetile ol yegâne-i faziletmedâr Serez Pazarında berdâr kılındı. Hakkında verilen fetvaya kendisi dahi vaz'-ı imza eylediği mervîdir.» (5)

Abdurrahman Şeref Bey, 1315'te, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray) Müdürü iken, İdadiye kısmı için hazırladığı muhtasar tarih kitabında, (6) aynı görüşü telkin etmekte ve verdiği malûmatı daha açık bir dille tekrarlamaktadır:

«...Şeyh Bedreddin-i Sınavî ilim ve fazl ile gayetle meşhur idi ve pek çok şakirdân ve müridânı var idi.» Eski Kethudası Börklüce Mustafa Şeyh adına halkı yanlış yola sürüklemiş ve İhtilâle kışkırtmıştı. Şeyh Bedreddin bu olayda kendini kabahatli sayıp kaçtı ve saklandı. Börklüce tutulup idam edildiği gibi Şeyh de yakalanmış ve darağacına çekilmiştir. İlh.»

Görülüyor ki, Abdurrahman Şeref Bey, — kendisinden önce gelen bütün Osmanlı tarihçileri gibi — Şeyh Bed-

reddin'in büyük bir bilgin olduğunu kabul ediyor. Ayrıca onu fazilet sahibi bir insan olarak alıyor. *Tacüttevarih* yazarı Hoca Sadeddin Efendinin tâbirlerini benimsiyerek, Şeyhin zühd ve takva sahibi olduğunu, fenalıklardan kaçındığını da itiraftan çekinmiyor. İhtilâl suçunu ise Börklüce Mustafa'ya yüklemekle, bir bakıma, Şeyhi savunmak istiyor. Başka bir deyişle, tarihçimiz, Şeyh Bedreddin'in şahsiyetini ikiye bölmektedir: Bilgin Bedreddin ve ihtilâlci Bedreddin. Onun tarih anlayışına ve tarihçi mantığına göre, Bedreddin çapında gerçek bir bilgin ihtilâlci karakter taşıyamazdı.

HAYRULLAH EFENDİ'YE GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi yazarı «saadetlû Hayrullah Efendi» yüksek Devlet memuru tarihçilerimizdendir. Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye, Meclis-i Maarif-i Umumiye ve Nafia âzâsı, Encümen-i Dâniş İkinci Reisi idi. Babası da Meclis-i Maarif-i Umumiye Reisi, Reisülulemâ Semahetlû Abdülhak Efendi Hazretleri. Tarihinin birinci kitabında, atalarının yüz altmış senedenberi Padişahın hizmetinde bulunmakla övündüklerini söylüyor. Kendisi de, Padişahın sayısız lutuf ve ihsanlarına gark olmuş bir kulu olmakla övünüyor. Ve, eserini, tabiatile, Velînimetine — şeriatın ve dinin koruyucusu Abdülmecid'e — sunuyor:

«İşbu birinci cildin atebe-i gerdûnmertebe-i Hazret-i Şahâneye lieclilistîzan arz ve takdimine cesaret olundu... İnşaallahuteâla saye-i Şâhânelerinde mücelledât-ı müteakıbesinin dahi tekmil oldukça tabı' ve neşri zımmında birer birer takdîm-i pîşıgâh-ı âli-i Mülûkâneleri kılınacağı eltâf-ı samedâniyyeden me'mûl ve müsterhamdir.»

Şimdi, Hayrullah Efendi Tarihi'ni açalım ve Şeyh Bedreddin hâdisesini ondan dinliyelim:

«...Rum müverrihlerinin beyan ve ihbarına nazaran Sultan Musa zikr olunan batakta kalıp boğulmuştur... Kazasker makamında olan Simavnaoğlu Şeyh Mehmedi ilim ve fazlma hörmeten öldürülmeyip yevmî yüz akçe vazife ile İznık kurâsından birine nefy olundu ki mumaileyhin bakiyye-i ahvâli ve salb olunmasının sebebi bundan sonra zikr olunacaktır...

İlim ve fazlına hörmet olunarak yevmî yüz akçe-i Osmanî tahsisile tahtelhıfz İznıka irsal olunmuş idi. Şeyh-i mezkûrun hulefasından Börklüce Mustafa nâm şahıs Aydın tarafına geçip orada bulunan etrâk-i bîidrâki Şeyh-i mezkûrun meslek ve mezhebini tasdike davet eyledi. İşbu Yörklüce Mustafa Şeyh-i mezkûrun Kazaskerliği zamanında Kethudası idi. Elhasıl Aydın havalisinde Şeyhin şöhreti şayi olup, sem'-i Hümâyûna vasıl olduğundan kurduğu dâm-ı tezvire giriftar olmamak üzere yolunu bularak İznikten firar ile diyâr-ı İsfendiyar'a gelip Sinoptan kayığa binerek Kefe tarafına geçip oradan dahi dolaşarak Eflâk memalikinden ve Tuna Nehrinden aşıp Silistreye vasıl oldu.

Yörklüce Mustafa dahi Aydın memalikinde İdrîsi Bitlîsi rivayetince on bin ve Mevlânâ Neşrî ve Hemdemî Tarihlerinin hikâyetince beş bin kadar muhibbân ve bendegân namile bir takım evbâş ve kallâşı başına toplayıp karaburunda neşr-i dalâlet etmekte idügi Şehriyâr-ı Kâmkârın malûmu olıcak Amasya sancağını tevcih buyurdukları Şehzade Sultan Murat Hazretlerini altı bin kadar leşkere serdar nasp ile Beyazıt Paşayı dahi maiyetine terfik ederek i'zâm eylediklerinden Aydın nevahisinden olan Karaburun havalisinde Yörklüce Mustafanın tarafdârı bulunan sofîlerin sufufu üzerine varılıp biraz mukatele olmakla sofîler tarafında hezimet görülüp bilâhara kendisi dahi hengâm-ı cenkte maktul oldu.

Yine Şeyh-i mezkûrun hulefasından olup Manisa civarında üç bin sofî ile harp ve kitâle muntazır olan Hud Bin Kemal'in olduğu mahalle gidilip biraz mukatele vukuundan sonra anı dahi tutup vücûd-i bîsûdunu endahte-i vadî-i adem eylediler.

Mezkûr sofîlerin her birini bir suretle iğfal edip aldatan Simaven Kadısı Şeyh Bedreddin'in Rum illerinden aya-

ğını kesmek üzere hizmet-i Sultânîde bulunan Kapıcıbaşılardan Elvan Ağa bin beş yüz kadar suvari ile Edirneden kalkıp Zağra tarafına doğru Şeyhi şebihun etmeğe gönderildikte niyet-i hâlise-i Şâhâne iktizây-ı celîli üzere sühûletle Şeyh dahi ahz olunup Mevlânâ Burhaneddin Haydar bin Mehmed Herevî ile Mevlânâ Fahreddin Acemî fetvaları mucibince Serez pazarında salb olundu.» (7)

Tarihçimizin deyişine göre, Börklüce Mustafa — Hayrullah Efendinin *idraksiz Türkler* dediği — halkı Şeyh Bedreddin'in meslek ve mezhebini tasdike çağırmıştır. Bu meslek ve mezhep neydi? Bedreddin'in yaymak istediği doktrin'in temel çizgileri nelerdi? Hayrullah Efendi, bu hususta, izahat vermiyor. Ona göre, Şeyh Bedreddin bir tezvir tuzağı kurmuş ve bu tuzağa yakalanmamak için, yolunu bularak, kaçmıştır.

TARİH-İ EB-ÜL FARUK YAZARINA GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Tarih-i Eb-ül Faruk yazarı Dağıstanlı Murat Bey, Rodos Kal'asından, tetkik erbabına, örnek bir Osmanlı Tarihi armağanladığını söylüyordu. (8) Murat Bey, mevcut Osmanlı Tarihlerini zaten okumuş olanları muhatap olarak almıştı. Osmanlı tarihçilerini tanıyanlar onu dinliyebilecekti. Esasen, Murat Bey, kendisinden önce gerçek Osmanlı Tarihçisinin geldiğine de inanmıyor; ve, OSMANLI TARİHİ YAZILMAMIŞTIR, diyordu.

«Mekteb-i Fünûn-u Mülkiye-i Şâhâne»de «fenn-i celîl-i tarih» tedris etmiş bulunan (9) Dağıstanlı Murat Bey, *Tarih-i Eb-ül Faruk*' un mukaddemesinde, kendisinden önceki tarihçileri şiddetle tenkit ederek, Osmanlı Tarihinin henüz yazılamadığı tezini ileri sürüyor; ve — kendi görüşüne göre — nasıl yazılabileceğini öğretiyordu

«... Bir Devletin tarihini yazan müverrihler vukuatı ta'dat ve tafsil, yahut tabakat-ı âliyesinin ef'al ve âmâlini medih ve tevil etmek ile iktifa ederlerse, vazife-i asliyenin onda birini bile ikmal etmiş olamazlar.» «Tarih-i Osmanî henüz yazılamamıştır. Mevcut olan tevarih — onlar da pek çok nevakısı şamil olmak şartile — vukuat cetvellerinden ibarettir. Hele ilk âsâr ve vukuat-ı tarihiyemiz bir müddet ağızdan ağıza devrolunduktan sonra Orhan Gazi'nin İmamı oğlu Şeyh Yahşî bin İlyas tarafından zaptedilmiş, Âşıkpaşazade Derviş Ahmet tarafından tevsi edildikten sonra İdris Bitlisî'nin, yani bir mültecinin zaptına uğramış, müteahhirîn

İdris'ten düzce almak ile iktifa ettikleri için öylece bize kadar vasıl olmuş rivayat ve hikâyattan ibarettir.

Naima ve Abdi ve Cevdet gibi vukuatı münferideyi hudud-u zatiyelerine münhasıran muhakeme etmek tarikile nakl-i vukuat etmek usulünden biraz inhiraf etmişlerdir. Fakat Tarih-i Osmanînin hikmet-i asliyesini ihata edememişler. Bunun için vak'anüvislerin biraz mümtazları olmaktan fazlaya varamamışlardır.

Maksat ve iddiam... vukuatı tasvirden ziyade hikmetlerini tayine sarf-ı mesai ile müverrihlere bir zemîn-i muhakeme irae eylemektir... Maksatta isabet olunduğu halde; erbab-ı iktidara geniş bir ufk-u mesai irae edilmiş olur. Himmetlerinin inzimamı halinde dahi, müstakbelin müdekkikleri için *Tarih-i Osmanî* yazılmak ihtimali hasıl olmuş bulunur.» *«Tarih-i Eb-ül Faruk*, C, I, s. 3 ve 5-6)

Bundan başka, «Tarih-i Osmanînin henüz erbabının enzar-ı tetkiki haricinde kaldığını» söyliyen meşhur «Mizan» sahibi, hemen her fasılda, münasebet düşürüp, yaltakçı ve dalkavuk tarihçileri, kendine has üslûpla, kırbaçlamağa devam etmiştir:

«Müverrihlerimiz şu çirkin harekâtı göklere çıkarmak ile iktifa etmemişler. Hulûs ve tebasbuslarında iki saltanat-ı meşruayı ceffelkalem hafzetmek dereçesinde vazifelerini unutmuşlardır.

Osmanlı Padişahlarının şanlı cetvelinde Sultan Birinci Süleyman Han bin Beyazıt Hân'ı evvel ile, Sultan Musa Han İbn Beyazıt Hanın namları dahil olmalıdır. Vaktin hulusk âr larına amiyâne tebaiyyet etmemize mantık ve mânâ yoktur. Zamanın fikr-i tenkidi buna imkân bırakamaz.» (C. I, s. 188) «Müverrihler husulkârlık ilcasile... tahkirâmîz cümleyi tahrife lüzum görmüşler... kaş yapalım derken göz çıkarmışlar.» (C. I, s. 195)»... tarihlerde mezkûrdur... lâkin bunlar

sıhhate makrun değildir. Hulûs eseridir.» (C. I, s. 198) «Bizde tarih yazanların çoğu tarihe bir ilim nazarile bakmamışlar. Onu san'at-ı inşâya zemin ve ifsay-ı karîhaya vasıta addeylemişlerdir.» (C. II, s. 15) «Bazı müverrihîn-i müteahhiremiz gibi bunu tevile kalkışmak hilkata, tabiata, şeriata, beşeriyete şîn olan bir fiilin mes'uliyet-i asliyesini teşdid etmek ve netâyicine iştirak etmek demek olur.» (C. II, s. 34) «Vaktin müverrihleri makam-ı iftiharda şöyle muhavereyi naklediyorlar!... Bunun İsa Beyi methile kal'a muhafızını kadhetmek için ihtiyar olunduğu malûm!» (C. II. s. 38 - 39) «Müverrihlerimiz dahi bu gibi hilkatşikenane cinnetleri büyük marifetler gibi göklere çıkarmışlar, bazan Avrupa müverrihlerini bile geri bırakmışlardır.» (C. II, s. 89) «Şu facia-i elîmeyi nakleden müverrih-ni Osmaniye şu dudukuşunun dirayetine muadil olacak bir eser-i insaniyet gösteremişlerdir. Medeniyet, beşeriyet, diyanet, adâb noktai nazarlarından keyfiyeti muhakeme ile ibretâmiz netayiç çıkarmak cihetine gitmeği akıl edememişler... nükteperdazlıklar ile iktifa eylemişlerdir.» (C. II, s. 172 173) «Vakîanüvislerimiz, Fasıla-i saltanatta yaptıkları gibi, son galibe hulus kârlıklar içinde hakikati setrediyorlar... Gayret-i cahilânelerini o rütbe-i gaflete vardırıyorlar ki medih kasdile kadhin hududunu aşıyorlar.» (C. II, s. 240) «Şu feci levhalar müverrih yad olunan «meddah»ların kalemleri ile tahrir ve tasvir olunuyor, «usul» veya «kanun-u Osmanî» nâmı altında sena ediliyor. Düşünülmiyor ki hilkatşikenane olan şu cinayetin netâyici içinde Devletin külliyen mahv ve inkırazı ihtimali bile mevcuttur...» (C. II, s. 252) «Şu hareket-i hunrizaneyi tahsin ve tescil etmek için ulema ve erkân-ı Devlet ile müverrihlerimiz müttefiktirler. Bunların Allahın kulları, Peygamberin ümmeti, Kitabullahın gayur salikleri olduğunu unutmuşlardır. (C. II, s. 265) «... lâkin vak'anüvisler

ulemadan idiler. Cafer Çelebi ve tarikat gayretile bunu icat etmiş olmalarına ihtimal vardır.» (C. II, s. 282) «Sultan Selim, meddahlar için tükenmez bir sermayei takdirdir. Bir «Selimname» meydana getirmek için asla suubet çekilemez.» (C. II, s. 318) «Müverrihler müttefikan fazail-i âliyesine, muvaffakiyat-ı bahiresine hayrandırlar. Meddahlık vazifelerini ifa edebilmelerini fi'len teshil ettiği için hareketleri tabiidir.» (C. II, s. 319)

«Müverihhler, ne yaptıklarını bilmiyen... fuzulî iftiracılar» (C. V, s. 79); «Yeniçerilere hulûs ve tebasbus için Sultan Osman'a olan ububiyetini feda eden Naima...» (C. V, s. 114) «Zorbalara müsamahakâr olan Naima...» (C. V, s. 201); «muhteriz Naima...»; «Kâtip Çelebi (Fezleke)sinde vakayı tevil etmek niyetile daha ziyade mânâyı ağırlaşt yor.» (C. V, s. 201) Naima çekiniyor» (C. V, s. 2 «... mümtaz mütefekkirlerin seviye-i irfanları da pek sek değildi. (Naima)nın, Peçevî İbrahim'in tarihleri meydandadır. İkisi de mümtaz, müverrihdirler. Bazı umur hakkındaki mutalaat-ı mahsusaları pek bayağı olmakta kalmıyor, ikrahımızı tahrik ediyor... Peçevi'nin haltı ise daha merdut ve mekruhtur... İlh.» (C. V, s. 226 - 227) «Bizim müverrihlerin verdiği malûmat vukuatı hakkile izah için kâfi değildir. Bilâkis zihni tağşiş etmek için medardır.» (C. V, s. 303) «Ne söyledklerini bilmiyen vakanüvislerimiz...» (C. V, 329) «Bu cinayeti marifet makamında müverrihlerimiz naklediyorlar. Bunun gibi Divanda icra ettirdiği diğer cinayeti de tahsin eyliyorlar.» (C. V, s. 383)

«Binây-ı Orhanînin temelini sarsan esbab-ı asliyeyi keşfe kadir olamayan satıhbîn vakanüvisler...» (C. VI, s. 56) «Kösem Valide'nin meddahı bulunan Naima...» (C. VI, s. 137) «En münevver müverrihlerimiz bile pek adî umurda fahiş falsolar işittirmekten hâli kalmıyorlar. Meselâ Naima...»

(C. VI, s. 170) pek geveze görünen Naima bile...»
(C. VI, s. 176)

«Emr-i dinde düşündüğü düzce, çıplakca ifşa edilmek ve icabında mürailik etmek caiz olduğu hakkında o sırada göya Şeyhülislâm Yahya Efendi'ye atfolunan bir kelâmı müverrih Naima zemin ittihaz ediyor ve bir takım mutalaalar yürütüyor. Bu mutalaaları Âsar-ı atîka Müzehanesinin duvarlarına talik olunmağa sezadır.» (C. VIII, s. 67 68) «İş pek meydanda iken, bazı müverrihler, hatta pek yeniler bile, bunu hoş görmek istiyorlar. Başka sadırazamların ayni harekâtı «mühr-ü şerîfi muhafaza edebilmek tasası» semeresi imiş!» Köprülününki ise selâmet Devlet için ihtiyar olunan hamiyet imiş!» VII, s. 118) «Vakıa müverrihler, hatta yeni yeni müdekkikler, Köprülü'yü müsebbib göstermekten kaçınmışlar ve kaçınıyorlar. Anadolu kıyamının sırf fesat ve hasis emeller eseri olduğunu iddia etmişlerdir. Lâkin akl-ı selim bunu reddeder.» (C. VII, s. 129) (Müverrihlerimiz, hatta pek yeni müdekkiklerimiz, Köprülü Mehmet Paşa'ya kasideler tertibi ile meşgul olabilirler. Fakat vukuat meydandadır.» (C. VII, s. 167) «Bu mektup hakkında müverrihlerimiz «hud'a üslûp» diyorlar (Raşit). Fakat nefsül'emre pek muvafık bir mealde idi.» (C. VIII, s. 232). «Hakikat böyle iken Encümen âzasından Ahmet Refik Bey yakında neşrettiği (Köprülüler) tarihinde diyor ki...» (C. VII, s. 250) «Ahmet Refik Beyin şu bâlâdaki tezadı meskûtünanh bırakması tevil kabul etmiyor. Çünkü vehle-i ûlâda müdekkik-i cedidin dahi, kadîm vakanüvislere imtisalen, Ahmet Fazıl Paşaya toz kondurmak istemediğine hükmettiriyor-ki zaman ve bahusus vazife-i memuriyeti buna kat'iyyen müsait değildir.» (C. VIII, s. 253) «... müverrihlerimiz bunu pek parlak buluyorlar. Onun pek te ehemmiyeti yoktur. Asıl ehemmiyet Fazıl Ahmet Paşa'nın ciddî ve parlak olmak

üzere, ve sözü sarfedecek mertebede gafil bulunmasıdır.» (C. VII, s. 291) «İş böyle olduğu halde memleketin en muteber müverrihi olması lâzımgelen Ahmet Refik Bey, yani Tarih-i Osmanîyi yazmak üzere tavzif buyurulan heyet-i fazılanın bir rüknü, her ne kadar yazılmakta olduğu memul bulunan Tarihin metnine değilse de, kendi nam ve hesabına olarak gazete tefrikalarına nakletmekte bulunduğu Encümen tetebbuatına istinaden şu satırları yazıyor...» (C. VII, 300) «Tarih Encümeninden ciddî ve hulus ve tebasbustan âri bir eser-i nezih matlûptur. Eğer ciddiyet bundan fazlaya vardırılamıyor ise, elde edecekleri vesaiki, hatta kendi istifade-i zatiyelerine münhasır olarak, ayrıca ve yalnızca neşretmeleri enfa' ve ercah addolunur (... Ahmet Refik Beyde Köprülülerin noksanlarını örtmek, onları tahfif ve tevil etmek üzere bir meyil, bir kast görüyorum. Bunu tecviz edemiyorum. Çünkü vazife-i resmiyesi ile telif olunamıyor. Hatta inhirafı, yalnız Ahmet Refik Beyin zatına değil, Encümenin şerefine münafi görüyor ve Encümenin bu baptaki sükûtuna bir mânâ bulamıyorum).» (C. VII, s. 303) «Pek mümsik ve ihtiyatkâr olan Raşit bile...» (C. VIII, s. 349) «Otağın yağmasını müverrihler düşmana kalmamak tedbiri ile tevil etmişlerdir!» (C. VIII, s. 351) İlh...

Murat Beyin yenilik diye sunduğu tarih felsefesine gelince, o da, idealist bir tarih anlayışından başka bir şey değildi. Böyle bir tarih anlayısile, Osmanlı Tarihinin derinliğine vardığını iddia eden tarihçimiz, Devletin çöküşünde, istibdadı başlıca faktör sayar ve inkıraz hastalığının köklerini şeriat-ı Muhammediyye düsturlarından ayrılmakta bulur. Ona göre, İmparatorluğun çöküşü, istibdadın tabiî sonucudur ve istibdadın en büyük sorumlusu «verestül'enbiya» etiketini

taşıyan ulema kılıklı dalkavuk cerrar ve müzayedeciler; özel ve hasis, miskin ve iğrenç çıkarlarından başka emelleri olmayan ve Hazreti Peygamber-i zîşanın şeriatını irtikâp vasıtası ve kazanç aracı yapan münafık cahillerdir. O «meddah-ı Şahî ve Sultanî»ler ki, «emr-i bilmarûf, nehy-i anilmünker» felsefe-i asliye-i islâmiyesinin hikmetini şerh ve tefsir edecekleri yerde ahkâm-ı şer'iyye müzayedeciliği ile riyaseti umura çatmak cihetini tercih etmişler; «atîu... ve ülülemr» âyet-i kerimesini müstebidane telkin ile iktifa eylemişlerdir.

Osmanlı Devleti niçin inhitata uğramış ve çökmüştür? sualine *Tarihi Ebülfaruk* müellifi şu cevabı veriyor: İstibdadın galebesi yüzünden. İstibdat niçin kösteklenemedi? Tavaif-i mülûk devrinin yıkıntıları olan ulema ahlâk bozukluğuna uğramış ve kendilerinin şeriat-i Ahmediyye memuru olduklarını unutmuşlardı da ondan. Şeriat-i garrânın ahkâm-ı celîlesine vakıf ve granit karaktere malik ulemanın yerini, -her türlü cinayet ve habaseti sözde âyet ve hadise dayanarak tevil etmek sanatile geçinen ve hikmet-i ilâhiyeyi cerhetmekten utanmayan- vicdansız, iz'ansız ve imansız serseri güruhu tuttuğu içindir ki, havsala yakıcı vahşet ve işkencelerin önü alınamamış; sınırsız bir Doğu istibdadı almış yürümüş ve üç kıtaya dal budak salan muazzam İmparatorluk, inkıraza mahkûm edilmiştir.

Geleceğin selâmetini geçmişin hakikatlerini itiraf vadisinde aramak gerektiğine inanan ve *Devri hürriyet*'te kaleme aldığı *Tarih*'ini despotizme karşı koskoca bir ittihamname biçimine sokan Murat Beye göre, millî felâketimizin sebebi, İranî istibdada yer verişimiz, zulmün ve fesadın en şeni örneklerini görmüş bir ülke olan İranın *lâyüs'elliği, Şahın iradesi* devrine girişimizdir. Acem, Bizans ve Cengiz mirasını yüklenmiş, ahlâk-ı asliye-i Osmaniyeden sapmıştık. Allahlık davâsına varan müstebit Sultanlar, tıpkı Kayserler gi-

bi yanılmaz, Şehinşahlar gibi karşılarında ağız açılmaz farzediliyordu. Gökten inmiş sayılan Padişah, fiilen Tanrıya üstün tutula gelen bir yaratık sayılırdı. Kısacası, kör, yıkıcı, sorumsuz bir istibdat ortalığı kasıp kavuruyordu. O kadar ki, *L'Etat c'est moi* diyecek kadar ileri giden Batı hükümdarının istibdadı bile Osmanlı saltanatı önünde çocuk oyuncağı kadar küçülmüştü; *menem diğer nîst* diyen On dördüncü Louis'ler liberal menzilesinde ve çok geride kalmışlardı.

Halbuki, geçmişteki olayları rasyonalistlerin pek sevdiği açıdan temaşa eden ve tarihi şartî ve iltizamî hikâye sığalarile yapan tarih filozofumuza göre, şer'i şerifin cevazı çevresinden çıkılmayıp lâyetegayyer olan ahkâm-ı esasiye-i şer'iyye vâzedilse; ahkâm-ı münife-i Kuraniyye sui istimal edilmeyip evâmiri sarîhe-i ilâhiyye ayaklar altına alınmasa ve fezahatin tehakkümile şerrin hayra galebesine meydan verilmeyip te zulüm ve istibdat fazileti alt etmeseydi İmparatorluk hiç bir zaman çökmiyecekti ve... çökmez de!

Osmanlı tarihini tiyatrolaştıran ve bir piyesin kusurlarını didikler gibi tenkit eden Murat Beyin kabuğu geçmiyen kavrayışına göre, Devleti zevale sürükleiyen illet, yenilik ve reform yapılmayışıdır. Nitekim çevre ve yardımcı bulamayan Genç Osman'ın özlediği Reform kanlı bir facia ile kefenlenmeseydi, Osmanlı Devleti asla batmıyacak; kudret ve azametini ebediyyen muhafaza edecekti

«Hulefây-ı Raşîdinin fazilet devrini örnek alarak Devlete düzen vermek emelile ortalığı tecdit ve islâha kalkışmış olan ve Peygamberin emsalile Kuran'ın kat'î hükümlerine uyan İkinci Sultan Osman, «kadri bilinmemiş, vükelâ ve erkânın ihanetlerine kurban olmuş, Sultan Mahmud'a iki asır tekaddüm etmiş, bir dâhi, bir müceddit, bir medar-ı gurur-u Osmaniyândır. Necip ve âli olan maksadını istihsal etmiş olsaydı, osmanlılık zeval ve tedenniye doğru gitmeğe de-

vam etmez, yeni birtakım dev adımlarile şan ve ikbale doğru yürür. Bugün dahi, Süleymânı Kanunî devrinde olduğu gibi medarı müvazeneti âlem makamında kaim bulunurdu.» (C. V, s. 9)

Elindeki «hikmet-i tarihiyye» metodile, yani neticeleri sebep gibi gösteren ters bir cihazla, Osmanlı Tarihini yorumlamağa çalışan; ve, icabında, «hâliki âlemin maksud-u sa-ınedanîsi»ne baş vurmak suretile teolojik tarih anlayışına atlıyan Murat Beye göre, Devleti muazzamai Osmaniyenin müteaddit esbabı inkırazı içinde *çete hesapları* büyücek bir yer tutar. Zîrden bâlâya doğru takdim edilmesi itiyad olunan hediyelerin de sui idaremizin esbabı asliyesinden olduğunu ve Devletin tedenni esbabı sırasında *kahtı rical* illetini de unutmamalıyız. Fakat asıl esbabı inhitat Devlet umurunun, yabancı tortusunun cahil eline geçişidir. Aklı kısa saray kadınları saltanat iplerile oynamamalı, Devlet idaresinin başına getirilen ehliyetsiz sersemler gaflet uykusuna dalmamalıydı. İstibdat, irtikâp ve tama' dolabları ise bir düzüye dönmemek gerekti. Filvaki, köhneperestlikle elele veren rüşvet ve meskenet ve bunların peşini kovalayan sefalet ve rezalet iliklerimize işlememiş olsaydı elbette ki izmihlâl uçurumuna o kadar hızla yuvarlanamazdık. Bundan başka, meselâ, «Köprülüler Devletin derdi aslîsini bilemediler, devasında isabet edemediler, ilâç addetdikleri tedbirler ile Orhan Gazi'nin binayı azîmine iadei muvazenet edecekleri yerde, yıkılmasını tacil ettiler. Yani Köprülüler islâh ve tanzîmi Devlete değil felâket ve izmihlâline masumane, cahilâne riyaset etmiş oldular.» (C. VII, s. 354 - 355) «Rusya Şark ve Asya terbiyesinde bir heyeti içtimaiyye idi. Bizde mevkiini ihataya kadir bir hükûmet bulunmuş olsaydı, anı ta zuhurundanberu bize kavi rabıtalar ile bağlar ve zeval ve inkırazımızın baş âmili değil, kuvvet ve meknetimimizin tevsiine muin makamında

istihdam eylerdi.» (C. VII, s. 332)

Osmanlı tarihinin felsefesini kucaklamak davasile ortaya atılan müellifimize göre, cellâtca bir istibdat yürüten Murat IV' te «görülecek biraz daha fazla ulviyeti hükümdarâne, bir miktar daha fazla rikkati biraderane, biraz daha fazla insafı hilkatperverane belki de (Karloviç)lerden, Kaynarca'lardan, Edirne'lerden, Baltalimanlardan, bilhassa Ayastafonoslardan Devlet ve milleti kurtarmış olurdu.» (C. V, s. 352)

Tarihin akışını çizen bir faktör olarak Devlet adamlarının sübjektif kuvvetlerini mutlaklaştıran tarih filozofumuza göre, «Devleti muazzama ve mübeccele-i Orhaniyye dökülerek, küçülerek tedricen gaip olup gidiyor idi. Sultan Mahmudun bir an evvel gelmesi bile bunun için kâfi değil idi. Eseri Mahmudîyi takdir edecek, hatta o bile değil, Paris Muahedesinin siyaset ve hikmetini ihata eyliyecek... (fazla ihlâsa meydan var ise, inkılâbı ahîrimizin icabatı tabiiyesini kabul ve tecviz edecek diyeceğiz...) rical zuhuruna kadar Devleti Osmaniyece bu halin devam etmesi hikmeti tabiiyye icabıdır.» (C. VII, s. 231)

Demek ki, tarihçimizin mutalaasına kalırsa, 908 İnkılâbı asırlarca önce gerçekleşebilir; faraza Köprülüler devrinde, keyfî idareyi tadil edebilecek bir murakabe heyeti, daha açık bir deyişle Parlamento sistemi kabul olunabilirdi. Filhakika, *Tarihi Ebülfaruk* müellifinin masum düşünüşüne göre daha Beyazıt II devrinde bile, Meşrutiyet mümkündü: «Ulemada, ümerada azçok vazifeşinaslık his ve gayreti mevcut olsaydı, idarei Osmaniyye meşrutiyetin aliyyül'alâsı olmaktan kurtulamaz idi. Ne çare ki Kosova Gazası meydanında Kanunu Esasii Devletin ahkâmı asliyesine fahiş bir tecavüz icra edilmiş, anın muhafazasile mükellef olan ulema ve ümera taraflarından vezaifi mevrusei mukaddese ayaklar al-

tına alınmış, Devleti meşrutei islâmiye ile cemaati cumhuriyei Osmaniye İran şehinşahlığına, Bizans Kayseriliğine inkılâb ederek çığırından çıkmıştır.» (C. II. s. 205)

Murat Beyin tarih anlayışını kısaca karakterize ettikten sonra, Şeyh Bedreddin hâdisesini nasıl açıkladığına ve olayı yorumlayış tarzına geçebiliriz. Tarihçimiz, «Dede Sultan ile Bedreddin gailesi»ni «Çelebi Mehmet Han devri»nin dördüncü parağrafında mutalaa eder.

Tarihçimiz, «birinci eser-i intibah» başlığını taşıyan bu paragrafta, ilkin, islâm dininin apolojisini yapıyor: Muhammed dini, aslî hikmeti ayaklar altına alınmadığı takdirde, yalnız kurtuluş çaresi değil, fikren de ilerleme ve yükselme vasıtasıdır. Ne yazık ki, bu din her zaman ve her yerde yanlış anlaşılmak ve yanlış tatbik edilmek talihsizliğine uğramıştır. Cahilâne müdahale ve sui tefsirden bir türlü kurtulamamıştır. (10) Muhammed'in dini, böylece, safvetini kaybediyor ve rühbaniyetin istilâsına uğrayor:

«Aslında pek basit ve sarih olan dîn-i mübîn-i Muhammedî, cemi zamanda ve her yerde yanlış telâkki ve tatbiklerden kurtulamamıştır.

İki üssül'esas var: biri Kuranı Kerîm, Allahın Kelâmı ehl-i imanın kanun-u esasîleridir.

Diğeri de -herkesin akıl ve karihasıdır. Kanunu esasî ile efrat beyninde hail, yahut şarih-i resmî yoktur. Yani keşişlik, kâhinlik gibi sınıf-ı mahsus-u ruhanî tecviz olunmamıştır.

Herkes içtihada mezun ve med'udur. Kelime-i şehadet inkâr ile başlayıp ikrar ile karar buluyor. Hikmet-i asliyesi taarruzdan masun kalsa, mezhebi islâm yalnız medar-ı necat olmakta kalmaz, fikren de vasıta-i terakki ve tealîdir.

Dîn-i mübîn-i Muhammedî, şüphesizdir ki hulus-i niyetle, fakat maatteessüf cahilâne müdahele ve sui tefsirlerden kurtulamamıştır. İçtihat kapısının seddi bile o cümleden addolunabilir.

Osmanlı binây-ı medeniyeti ahkâm-ı islâmiye üzere kurulmuştur. Bahusus ekanîm-i selâse muammasını tevlit eden Şarkî Roma Kayserliğinin bin türlü tahriflerine uğramış olan rühbaniyet-i mesîhiyye dairesi dahilinde temeller atıldığı için, dîn-i muhammedînin besatet-i asliyesine her yerden ziyade bizde, Osmanlılarda, sarılmak icap ederdi. İş be'akis oldu. Buna da iki sebep vardır.

Sebeplerin biri -Osman Gazi'nin bir müderrise, bir fakihe, muallime değil, bir tekke şeyhine inabesi ve ilk tedabir ve müessesat-ı dîniyenin o tekke şeyhinin delâletile icrasıdır -ki pek erkenden tekkeler, dervişler çoğaldı. Bu suretle Bizans rühbaniyeti, ve bahusus manastır inzivaları ile esas-ı islâmın sadeliği arasında avamca mer'î olacak kadar bir fasılanın iraesine imkân kalmadı.

İkinci sebep dahi -Tavaif-i mülûk devrinin mahsul-i muzırı olan cerrar ve meddah alaylarının- ezcümle tekkelerin, imaretlerin, padişah ihsanlarının çokluğu sebebi ile- memâliki Osmaniyeye hücum etmesidir.

Bu sınıfı mahsus «ahkâm-ı şer'iyye müzayedecileri» namile maruftur. Mütegalliplere hulûs için türlü teviller ve tefsirler ile ahkâm-ı celîleyi tahrif etmeğe alışmışlar. Osmanlılığa iltihak edince tebdil-i meslek etmediler.

Osmanlıların islâm ile teşerrüfleri sırasında Mihal ve Evrenos Bey gibi ümeray-ı Rûmiyenin de cemaate karışıp devair-i âliyede sahibi rey olmaları tesirden hâli kalmamıştır.

Bunun için tez vakitte Osmanlı daire-i medeniyetinde ahkâm-ı islâmiyenin tesiri ile âsârı bir şekli mahsus peyda etmiştir. Yani aslından yekden bir hayli tebaüt eylemiştir.

Filhakika Bizansın inkırazı devrinde her vakitten fazla olarak keşişlik, rühbanlık, inzivacılık, târik-i dünyalık terakki etmiş idi. Her derede bir ayazma, her mezarlıkta bir hâtif, her dağda bir manastır bulunurdu. İzhar-ı mûcize, ifşayı gaip, def'i maraz, ref'i zünûp, bahş-ı saadet her tabaka-i cemiyete sirayet etmiş, medar-ı ahzüiita makamına geçmiş idi.

Gaibe vukufu yalnız Cenab-ı Hâlika hasreden, hâtif ve müneccimleri inkâr ve tekzip eyliyen, ebnay-ı cinsine ve cemaate hüsn-ü hizmeti akdem-i ibadet sayan dîn-i mübîn-i Muhammedînin salikleri, putperestlik devrinden kalma şu köhne Bizans keşişliğinden tevahhuş etmeli, aksine olarak Hulefây-ı Râşidîn devr-i celillerinde olduğu gibi, maişet ve medeniyet-i basitenin ifratına kadar varmalı idiler.

Halbuki ilk gazalarda şehit olan erkân-ı kabilenin mezarları, türbeleri — Rum ayazmaları gibi — derman arayan dertlilere mahall-i ziyaret ve içtima oldu. Meryem Ana kandillerile donandı, rengârenk bezlere sarıldı. Hizmet ve maişet-i cemiyetten tecerrüd eden tembellerle tekkeler, abdal münzeviler ile dağ mağaraları, şehir harabeleri dolmağa başladı. Abdal Kumrallar, Gyikli Babalar, Deli Biraderler padişahların lûtfunu, halkın şevk ve ihtiramını celbetmeğe başladılar. Şu illet-i Rumiye o derecede efkârı istilâ eyledi ki, İstanbul muhasaralarında meşayih-i benâmdan iki zat-ı muhterem fethin yevm ve saatini ihbar etmek cür'etine kadar maraz-ı zamanı isal ettikleri halde nass-ı Kur'an-ı Kerîm'e müsteniden şikâyet edecek ehl-i vukuf ve vazifeşinas bir müslüman zuhur etmemiş idi.

Kanun-u hilkatin azamet ve ulviyeti zaman ve ahvalden müteessir olmaksızın ayni itibarda baki ve her nevi şazlardan müberra olmasından müstebandır. Halbuki Bolayır'da mücahidînden bir zümre-i kalilenin metanet ve celâdeti

ile kazanılan muzafferiyet-i azîmenin şanını büyütmek istediler. Keşişlerin marifetlerine dest-i cehaletlerini uzatan dervişler, merhum Süleyman Paşaya refakaten imdada yetişmiş semavî süvarileri işe kattılar. Bununla muvaffakiyetin şanını küçültmüş, gaziler şanının revnakını gölgelendirmiş oldular.

Şu marifet-i rühbaniyenin mukabele-i hikmeti Murad-ı Sâni devrinde İstanbul muhasarasında vaki olmuştur. Emir Buharî fethin saatini ihbar etmiş idi. Saat-i muayyen hulûl etti. Fetihden eser görülmedi. Olacak şey'in olmamasına esbab arayan askerin gözlerine kal'a duvarı üzerinde Meryem Ana heykeli ile müzehhep formalı keşişler ilişti. Muhafızları teşçi için gelmelerini düşünmezden evvel «imdad-ı sevamvi» illetinden askerimizin sinirleri sarsıldı. Firarlarına sebep oldu.

Dîn-i İslâm şu suretle rühbaniyetin istilâsına hedef oluyordu. Şu tehlikeyi gören gözler eksik değildi. Lâkin ortalığın ahvalile padişahların intisapları cihetile tekkeler aleyhinde ses çıkarılamıyordu. Mümtaz ulemay-ı dinden kimi sükût içinde inzivada derdine yanmakta, kimi de Mısıra, Şama, Buharaya hicret etmekte idi.» (11)

İşte, Osmanlıların ilk devrinde, Bedreddin, islâm dininin karşılaştığı bu tehlikeyi gören ve yüreği sızlayan ulu bir düşünücüdür; ve Osmanlı İnkilâbının ilk yol göstericisi o'dur. Onun adı Osmanlı İnkilâbını hazırlayan militanlar defterinin başında gelir:

«Sultan Musa'nın nazar-ı takdirlerini celbetmiş (12), Kazaskerliğe kadar terfi edilmiş Bedreddin Simavî bu halden müteessir olanlardan biridir.

Bedreddin, Keşiş Dağının cenub-u garbîsinde kâin Simav'da doğmuştur. Anadoluda tahsil-i ilm ettikten sonra Mısırda ikmal eylemiştir. Meşhur (Cürcanî)nin mümtaz ta-

lebesinden idi. Ahlatlı Seyid Hüseyin ile tasavvuf mubahaselerinde bulunmuş idi.

Mısır Sultanı Berkuk zamanında oğlu Ferruh Beye muallimlik etmiş, idare-i mülkiyenin gavamızına vukuf peyda eylemişti. Pek çok âsârı da vardır. «Meserretülkulûb», «Letaifül'işârât», «Cemiül'fusûlîn» en meşhurlarıdır.

Yeni cülus eden Sultan Mehmet biraderinin Kazaskerini idama kıyamamış. Münasip bir maaş ile İznik'e teb'it etmekle iktifa eylemiş idi. Bedreddin İznik'te ders okutur, züvvarı kabul ederdi. Telkinat-ı mürşidanede bulunurdu.

İşte bu sırada esas-ı islâmdan tebaut edilip tanılmıyacak bir hale getirildiğinden bahseder; talebesinin efkârını tenvire çalışırdı. Meslek ve iddaları asır ulemasile müverrihler tarafından küfür ve irtidad ile tavsif olunmuştur. İhtimaldir ki, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal gibi muvazenesiz çırakları tarafından o iddialar küfür dairesine kadar sürülmüş olsun. Lâkin bu muvazenesizlerin ef'al ve müddeiyatı bitarafane tetkik edilince esasın ulviyetini, esas-ı islâma mutabakatini inkâra mahal kalmaz.

Hele İnkilâb-ı Osmanînin ilk rehberliği rütbesini onlardan naz'etmek caiz olmaz. İnkilâb-ı Osmanîyi istihzar eden mücahitler defterinin başına Bedreddin Simavî ve (Dede Sultan) ve (Kemal Hubüdin) isimleri tahrir olunmalıdır.» (C.I, s. 236 - 237) (13)

İştirakçiliğe sempatisi olmadığını izhar eden *Tarih-i Eb-ül Faruk* müellifi, Bedreddin'in vaızlarındaki komünizm prensiplerinin Kuran'daki âyetlerle, kolayca, bağdaşabileceğine inanıyordu. Başka bir deyişle, Muhammed'in Kitabında, ırk ve mezhep ayrılığına rağmen mutlak eşitlik, barışseverlik ve sarih bir emval iştiraki görebiliyordu. Zira, Bedreddin'in esas vaızlarına göre: a) Hangi dine mensup olursa olsun bütün insanlar kardeştir; b) Bir yanda göz kamaş-

tırıcı servet yığınları, bir yanda kapkara bir yoksulluk olamaz; c) Bütün insanlar — cins ve mezhep ayrılığı gözetilmeksizin — bir tutulmalı, her şey — kadınlar müstesna — ortaya konmalıdır:

«Bedreddin kendisi meydana çıkmadı. Dede Sultan namını alan Börklüce Mustafa (ki bir müddet müdir-i umûr sıfatile Bedreddin'in hizmet-i mahsusasında dahi bulunmuş idi) ile Kemal'i Anadoluya salıverdi. Esas vaızları şu idi

«Allah dünyayı yaratmış, insanlara bahşetmiştir. Servet ve mahsulât-ı arziye cümlenin müşterek hakkıdır. İnsanlar müsavidir. Birinin servet cem ve idharile diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalmaları maksud-u ilâhiye münafidir. Yalnız nikâhlı kadınlardan başka dünyada her şey müşterek olmalı. Allah kanunlar vaz'etmiş. Onlardan istifade için de akıl ve iz'an vermiştir. Kendi aklının muhiti dairesinde herkes evâmir-i ilâhiyeyi kabul eder. Birinin muhiti, itikadı diğerininkine benzememek iddiasile icbar icrası emir ve maksad-ı ilâhiye münafidir. Çünkü fikir ve vicdan bir aheng-i tabiat mahsulüdür. Cebrin tesirinden masundur. Bunun için islâm, hıristiyan, musevî, mecusî hep Allah kuludur, birdir, kardeştir. Beyinlerinde muhabbet ve uhuvvet şarttır. İhtilât ve muhabbetleri sayesinde hak batıla galebe eder. Matlûb-u esasî gürültüsüz kendiliğinden hasıl olur.

Hükûmet ise zulüm ve tegallüp mahsulüdür. Onun tecavüzlerini hoş görmek, maksud-u Hâlika münafi emirlerine itat etmek caiz değildir. Heyet-i İdare Zaman-ı Saadet de olduğu gibi millet tarafından intihap olunmalı. Saray, saltanat, muharebe, asker hep zulümdür. Tekkeler, dervişler, ulemâ onlar da zulüm ve tegallüp eserleridir. Herkes hürriyet-i tamme üzere fikir ve meslek-i zatîde bulunmalı. Komşusunun meslek ve mezhebine hörmet etmeli...» (14)

Murat Bey'e göre, Bedreddin'in fikirleri, Osmanlı sos-

yetesinde, pek derin izler bırakıyordu. Çünkü, halk yığınları zulüm altında inlemekteydi. Müslüman olmayan unsurun hiç bir imtiyazı olmadığı gibi, İslâm unsuru da eşitlikten mahrumdu. Yüksek Devlet makamları ise ,muayyen bir aristokratik kümenin eline geçmiş bulunuyordu:

«İşte şu efkâr ve müddeiyat pek büyük tesir hasıl ediyordu. Çünkü cemiyet-i Osmaniye o vakıt kısm-ı âzamı itibariyle zulüm altında eziliyordu. İptida gayrimüslim unsuru hiç bir imtiyaza malik değildi. Terakki ile kemale vusulu için ümit yoktu. İslâm unsuru bile müsavata malik değildi. Menasıb-ı Devlet zadegâna, derebeğlere, yahut «Kapı halkı» na münhasır idi. Eshabı timar, köy çocuklarını medreseye gidip tarîk-i ilmiye sülûk etmekten bile menediyorlardı. Çünkü onlara kendilerinin malikâneleri nazarile bakıyorlardı. Bu suretle en basit olan hukuk-u şer'iye bile gözedilemiyor idi. Bunun için avam-ı nâs cins ve mezhebe bakılmaksızın bilâtereddüd yeni mezhebe sarıldılar. Bu mezheb şimdiki Bursa, Konya, Aydın vilâyetlerine yayıldı. Sakız'la, şair adalara, Girid'e kadar sirayet etti.

Dede Sultan an'asıl İzmir civarında doğmuş idi. Karaburun şibihceziresini merkez ittihaz etti. Kemal, Sarohan dahilinde kaldı. Dede Sultan kuvve-i külliyeye malik idi. Fenası da gazâ ve şehadet hakkında itikat tazelendiğinden müritleri gülerek ölüme gidiyorlar, şecaat ve metanetle herkesi hayrette bırakıyorlardı.

Camilere, kiliselere, sinagoglara dokunmuyorlardı. Lâkin tekkeler ile manastırlara bil'akis aman vermiyorlardı.» (15)

Yeni mezhep niçin şimşek gibi yayıldı? Tarihçimiz, bunu Anadolunun tarihî durumu ile izah ediyor: Anadolu iki asırdanberi savaş alanı olmuş; ırz, mal, can emniyeti kalmamış; Timur kasırgası, şehzadelerin post kavgası, bey-

liklerin saltanatla mücadeleleri birbirini kovalamıştı. Ve Bedreddin'in mezhebi böyle kanlı bir boğuşma ve yağma toprağında alabildiğine serpiliyordu. (16)

«Şöyle bir mezhebin sür'at-i intişarını ihata edebilmek için Anadolunun o vakitki ahvaline atf-ı nazar etmek ister. İki asırdanberi ma'reke-i niza' ve cidal olmuş idi. Muharipler geçtikleri halkın zararına olarak def'i ihtiyaç ederlerdi. Kimse ırzından, malından, canından emin olamıyordu. Timur fırtınası henüz geçmiş idi. Beyazıtzadelerin post kavgası onu takip etti. O bitti. İade olunmuş beylikler ile saltanat-ı Osmaniye mücadeleleri başladı. Göya matlup ve maksut idame-i mücadele imiş gibi Karamanoğlu gailesi bertaraf edilmek ihtimali hasıl olmuş iken, manâsız surette temdit edildi.

İşte böyle bir sırada meselâ: «Yazık değil mi biçare ahaliye? Onlar da Allahın kuludur. Yaşamak, rahat etmek, çoluk çocuğu ile, mal ve ırzile bahtiyar olmak ister. Bütün yıl rahat görmüyor. Hayvan gibi çalışıyor. Kazancını Beye diyorlar alıyorlar, beyliğe diyorlar alıyorlar. Geri kalan kısmını olsun rahat yiyemiyor. Tatarlar geliyorlar, yağma ediyorlar. Onlara karşı ordu geliyor. Yine yağma ediyorlar. Derken Karamanoğlu diyorlar, Cüneyd Bey diyorlar, şu diyorlar, bu diyorlar, geliyorlar, alıyorlar, yıkıyorlar, yakıyorlar, karıları, çocukları, ihtiyarları kesiyorlar, doğruyorlar.

Timurlar, Osmanoğulları, Karamanîler bizim nemize lâzım? Kozlarını kendi kendilerine kırsınlar. Bizi rahat bıraksınlar. Onların bize lüzumu yoktur. Biz kendi işimizi bilriz. Kendimiz görürüz. Allahın Kelâmı bizim dertlerimize kâfi derman olabilir. Bir kadı nerde olsa bulunur. Bize mütegalliplerin, zalimlerin, kan içicilerin lüzumu yoktur. Allah insanları hür olmak, kardeş olmak, birbirini kucaklamak, sevmek üzere yaratmıştır. Birbirini kesmek, doğramak, ma-

la ve ırza ve cana tecavüz etmek, canavar olmak üzere yaratmamıştır. Yaşasın müsavat, yaşasın uhuvvet, var olsun hürriyet!»

Gibi hitaplar elektrik cereyanı gibi vücutları lerzenak ederdi. Gaile hakikaten büyük idi. Padişah ile vükelâsı ilk iptida hakkile takdir etmemiş olsalar bile, gönderilen müfrezelerin mağlûbiyetleri üzerine ziyade telâş ettiler. Cüneyd Beyin biraderi Hamza Beyden sonra İzmir Sancakbeyi tayin olunan Kıralzade Süleyman Bey ilk olarak Dede Sultan üzerine sevk olunmuş idi. Asker ile beraber mahvedildi. Sarohan Sancakbeyi Ali Bey kuvve-i külliye ile sevkolundu. O da mağlûb oldu. Bunun üzerine Rumelide, Anadoluda kuvve-i külliye cemedildi. Şehzade Murat Sultan kumandası altına verildi. (17) Padişahın en ziyade güvendiği Beyazıt Paşa yanına terfik olundu.

Bu defa muvaffak oldular. İzmirden Çeşme yakasına kadar ne rastgeldiyse kesildi, yakıldı. Dede Sultan kahraman gibi müdafaa etti. Cüz'î bakiyye ile esir alındı. Tövbe ve istiğfara mecbur etmek istediler. İşkenceler, tehditler kâr etmedi. İdam olunup memleket memleket gezdirilmiş iken, birçok zaman Dede Sultan'ın sağ olup ortaya çıkacağına halkta itikat kaldı.

Torlak Kemal dahi Manisa'da avanesile esir edildi. Salbolundu.

Dede Sultan ile Kemal'in isyanları üzerine Bedreddin İznik'te duramadı. Rumeliye geçti, Dobrucadaki Deliorman'da tehassün etti. Anadolu'da muzaffer olan ordu Bedreddin üzerine yürüdü. Bedreddin Dobruca'dan Serez taraflarına kadar gelmiş idi. Serez civarında tutuldu. Edirnede ülema kendisini ilzam edemediler. İran ülemasından Saidülherâtî idamına bir fetva verdi. İcra ettiler.» (18)

Vehabî hareketini, aradaki uzun fasılaya rağmen, Bed-

reddin İhtilâlinin bir devamı sayan Murat Bey, dinî teceddünün bununla da bitmiş olmadığını söyliyerek bahsi kapatıyor:

«Lâkin bu muvaffakiyet şeriat ve diyanetin şirk ve dalâlete galebesi olmaktan ziyade, tekkelerin medreselere tefevvuku demek idi. İlk teşebbüs-ü teceddüt bu suretle ezildi. Mahvedildi. Lâkin istikbalde ayni hal ve hareket için kapı kapanamadı. Âtide emsali çok görüldü. Vehhabî mezhebi bu gibi teşebbüslerin mühimidir. Lâkin o da son söz, son kerte olmasa gerektir.» (19)

Unutulmasın ki, Padişahı «hissiyatı islâmiye ve Osmaniyenin» mücessem timsali ve Osmanoğullarını insanlığın yüksek bir örneği sayan Murat Bey, «riyaset ve imameti islâmiye»nin siyasî ve manevî kuvvetine haddinden fazla güvenen, «makam-ı muallâyı hilâfet ve saltanata» bağlı bir kuşağın içinden geliyor; ve, emperyalist çatışmaların ortasında, çökmek üzere bulunan Osmanlı İmparatorluğunu dinde reform yolile payandalamak istiyordu. Şeyh Bedreddin'i bu akıma maletmek kaygısile kalem yürütüşü ve onu din reformatörü olarak kendi dâvâsına kazanmağa çalışması bundandır. Yine bundan ötürüdür ki, Bedreddin'in simasını — Müslüman-Türk burjuvazisi adına konuşan — meşrutiyetçi liberal aydının idealine göre çizmiş; ve onu, tabir caizse Luther'leştirmiştir. Oysa, Bedreddin, Luther'e değil de, Thomas Münzer'e benzer.

Gerçekten, Münzer, iştirakçi fikirlerin uygulanması için savaşmış; mal ortaklığını, herkes için çalışma mecburiyetini ve her çeşit otoritenin kaldırılmasını istemişti.

Bedreddin'in portresi, Münzer'in portresile karşılaştırılmalıdır. Bedreddin için herhangi bir mukayese şartsa, Münzer'le mukayese edilmelidir. Zira, Luther, beyzadelerle burjuvaları, Thomas Münzer ise, köylülerle plebleri temsil ediyordu.

BABA RIFKI'YA GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Bizde, tekke ile sosyalistliği mezcetmek ve sosyalizm akımını tarikat kaynaklarına bağlamak istiyenlerin en tipik ve orijinal örneklerinden biri, İkinci Meşrutiyetin Osmanlı sosyalistlerinden, *Nâkus-u Adem* şairi, Baba Rıfkı,dır. (20)

Dikkate değer bir şahsiyeti olan tekkeci sosyalist Baba Rıfkı, Dağıstanlı Murat Beyi tarih alanında en büyük otorite sayıyor; ve, *Tarih-i Ebülfaruk* yazarının Şeyh Bedreddin hakkındaki görüşlerine, kayıtsız şartsız, katılıyordu. Zira, ona göre, Osmanlı Tarihini en muhakemeli bir kalemle yazan Murat Bey olmuştur. Şeyh Bedreddin hâdisesini en iyi anlıyan ve en iyi anlatan tarihçi de Murat Beydir.

Baba Rıfkı'ya göre, Şeyh Bedreddin'in eserlerinde YÜKSEK FİKİRLER VE GÖRÜŞLER vardı. Şeyh Bedreddin fedakâr bir mutasavvıf, ışık saçan ve parıldayan bir düşünücüdür. Toplumun bağrından fışkıran ateşten bir fevvâredir. Dede Sultan ayaklanmasının kımıldatıcı ve harekete getirici kutbu odur.

Bektaşi dervişi Ahmet Rıfkı'ya göre, tarihçiler Şeyh Bedreddin'e ayrı açılardan bakmışlar, onu çeşitli anlayışlarla karşılamışlardır.

Baba Rıfkı, Şeyh Bedreddin'e «HAKİKAT ŞEHİTLERİ» arasında yer veriyor. «Tasavvuf Tarihi Araştırmaları» serisinde, Şeyh Bedreddin'den şöyle bahseder:

«Ankara Muharebesinin netice-i tabiiyesi olan fetret ve fasıla-i saltanat beliyyesinden sonra zuhur eden DEDE SULTAN gaile-i uzmâsı, yahut BEDREDDÎN SİMAVÎ İHTİLÂLİ, dokuzuncu asr-ı hicrîde patlamış bir fevvare-i âteşîn-i içtimaîdir ki: Müverrihlerimiz içinde onu merhum Murat Bey kadar iyi anlamış, iyi anlatmış bir kimse yoktur diyebilirim. İsyân-ı mezkûrun esbâb-ı hakikiyyesi, avâmili hakkında beyân-ı mutalaa mesleğimizden hariç olduğu için, yalnız Dede Sultan Kıyamının kutb-u muharriki olarak tarihlere geçen ve muhtelif müverrihler tarafından muhtelif telâkkilerle karşılanan Şeyh Bedreddin-i Simavî hakkında karilerime biraz malûmat vereceğim.»

Börklüce Mustafa'nın «tarikat»ı neler va'dediyordu? Halka tam bir özgürlük ve eşit haklar verilecek; mal ve mülkte ortaklık kurulacak; bütün dinler ve mezhepler birleştirilecekti:

«Şeyhin isyân-ı mezkûrda muharrik olduğunu yazanlar (Dede Sultan) namile anılan Börklüce Mustafa'nın uzun müddet Şeyhe hizmet ve inabet ettiğini bildiklerinden hükümlerini onun üzerine ibtina ediyorlar. «Yani, mürşidinin tarikatına girdiğini bildikleri için, hükümlerini ona dayatıyorlar.

«Serez burcunda dâra çekilerek idam olunan Hazretin âsârındaki efkâr-ı âliyenin nasıl bir tefsir ve telâkkiye uğradığı elhâletühâzihî devam edegelen mubahasât ve mücadelâttan anlaşılıyor. O zamanlar Börklüce Mustafa'nın neşir ve tamim ettiği ve umuma bir hürriyet-i kâmile, müsavât-ı hukuk, emval ve emlâkte iştirak ve umum diyanet ve mezhebin tevhidi gibi hususat temin edeceğini va'deylediği TARİKAT'ın ne derecelere kadar müfit ve avamfirîb olduğu ve bunun mevsukiyeti, müverrihlerin bahşettiği ve bize bildirdikleri gibi midir? Bunun hakkında hiç bir şey söylemi-

yeceğim. Yalnız, Osmanlı Saltanatı tarihini en nâkil ve muhakemeli bir kalemle tahrir eden Murat Beyi okumalarını söyliyerek leh ve aleyhte yazmaktan iba' ediyorum.»

Baba Rıfkı, Murat Beyle Feylezof Rıza Tevfik'in, Şeyh' in eserlerinden ve mesleğinden bahsetmek suretile şan ve nişanını ilân ettiklerini söyledikten sonra, *Varidât*'ın Türkçe'ye çevrilmesini veyahut eldeki Türkçe tercümelerin basılmasını övütlemeği de unutmamıştı. Bunu dil bilen bilginlerden ve araştırıcılardan bekliyordu. Buna «gayret eyleseler en büyük bir vazifeyi ifa ederler ki; hem umuma hizmet, hem de bir mutasavvıf-ı fedakârın, bir mütefekkir-i tâbdarın bir eser-i meşhurunu neşir ve tamim olduğu için şayân-ı tebcil bir hareket olacaktır.» (21)

Görülüyor ki, tekkeci sosyalistimiz, Bedreddin'in devrimci şahsiyeti hakkında fazlaca söz söylemek istemiyor; Hareketin gerçek sebepleri ve tarihî faktörleri üstünde durmuyor; doktrin bakımından lehte veya aleyhte hüküm vermekten çekiniyor. Bununla beraber, HAKİKAT ŞEHİDİ OLAN Bedreddin'in apolojisini yapmaktan da kendini alamıyor. Bir tarih fenomenini açıklama ve yorumlama hususunda Murat Beyin otoritesine sığınmakla da ,kendi tarih anlayışını açığa vuruyor. Murat Bey, — daha önce izah ettiğimiz gibi — Osmanlı tarihine, «olmuş olsalardı... bulmuş olsalardı» açısından bakmakta idi. (22)

AHMET RASİM'E GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Ahmet Rasim, İkinci Meşrutiyet yıllarında yayınladığı *Osmanlı Tarihi*'ni (23) idadî mekteplerinin (liselerin) ders programlarına uygun olarak hazırlamıştı. Bununla beraber, yazar, yalnız öğrenciler için değil, okumayı sevenler için de faydalı olacağını umuyordu. Ahmet Rasim'in sunduğu dört ciltlik Tarih kitabı, kendi deyişine göre, Osmanlı ve ecnebi tarihçilerinin bıraktıkları iki yüzden fazla yazma ve basma eserin özeti idi.

Ahmet Rasim'in eserinde, muhteviyata hâkim olan görüş, mutlakıyetçi devirde yetişen tarihçilerin görüşünden farklıdır. Zira, bundan böyle, Osmanlı tarihindeki olayları MEŞRUTİYETÇİ AÇIDAN ele almak, MEŞRUTİYETİN LİBERAL HAVASINA UYGUN BİÇİMDE YORUMLAMAK gerekiyordu. Ahmet Rasim de, kendi deyişine göre, tarih yazarı olarak, eski çığırdan ayrılmak zorunluluğunu duymuştu. Geçmişte, korku veya riyakârlık yüzünden, gerçekler söylenmemiş, söylenememişti. Tarihî hakikatleri çekinmeden söylemek zamanı gelmişti. Ve, Ahmet Rasim de bunu yapacak; kendisinden önce gelenlerin yolunda yürümiyecek, onların yoluna aykırı bazı çığırlar açacaktı:

«Muhteviyat fikr-i Meşrutiyet nokta-i nazarından muhakeme edilerek cemedilmiştir. Mazide saika-i havf ve riya ile iyi görülmüş bir fikri ayni endam ve kıyafetle sürükleyip derc etmediğim cihetle tertibat ve mutalaatta, siyâk-ı eslâfa mugayir çığırlar da vardır.» (24)

Ahmet Rasim'in anlattığına göre:

Şeyh Bedreddin, âlim ve fazıl bir zattı. Erdem sahibi bir bilgindi. Talim ve tedris ile uğraşarak pek çok şakirt yetiştirmişti. Eski Kethudası Börklüce Mustafa da onun öğretiminden geçmişti.

Ahmet Rasim'e göre:

Halkı fesada ve isyana sürükliyen, doğrudan doğruya Bedreddin değildir; Börklüce Mustafa'dır. Şeyh Börklüce isyanını haber almış ve başına geleceği bildiğinden kaçmıştır.

Ahmet Rasim, Şeyh Bedreddin tarikatı hakkında şunları yazıyor:

«Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in Anadoluda neşretmek istedikleri tarikatın esası, zevceler müstesna olmak üzere «benim evim senin evindir; evimden evin gibi istifade edersin» düsturu imiş. Bunlar İslâm uleması ile papasların vazettikleri bid'atları kaldırmak ve iki dini bir din yapmak hülyasile sadedil ehaliyi kandırmağa çalışmışlardır. Hatta, Böklüce maiyetine üç bin kadar adam toplamıştı. Şeyh Bedreddin İznik'te bu şeylerden haberi yokmuş gibi görünür ve fakat gelen gidenlerle görüşerek ilim ve irfanı ile onları celbeylerdi.

Börklüce Mustafa, Anadoluda, «Dede Sultan» namını almış ve her ikisinin topladığı adamlar bir rivayette on üç bine baliğ olmuştur.

Bir rivayete göre, Şeyh Bedreddin üzerine giden Şehzade Murat Hazretleri kendi adamlarından bazılarını göya firar ediyorlarmış gibi Şeyh tarafına geçirmiş, bunlar dahi birdenbire mumaileyhi tutup eli ayağı bağlandıktan sonra Edirne'ye gönderilmiş, orada da ulemadan bir Meclis akdedilerek, Şeyhin batıl dâvası tetkik olunarak, idamına hük-

medilmiştir. Bunlar İslâm ve Hıristiyanlığı birleştirip yeni bir din icat etmek istediklerinden içlerinde Hıristiyanlardan papaslardan da müritler vardı.

Şeyh salbolunurken abdest almış ve tövbe eylemiştir.

Bir aralık Börklüce Mustafa, Sakız Adasına iki mürit yollamış ve orada dünyadan el çekip oturan bir rahibi yeni tarikata ithal eylemiştir. Meşhur müverrih Duka bu rahip ile görüşmüş. Rahip, Duka'ya: Bu gelen adamların aba terlik geydikleri halde deniz üzerinde yürüdüklerini söylemiş, hatta müverrihi bile kendi kandığı gibi kandırmağa uğraşmış imiş.»

Ahmet Rasim'in verdiği hükümler şöyle toplanabilir:

a) Saf ve temiz yürekli halkı kandırmağa çalışan bizzat Bedreddin değildir. Ayaklanmayı hazırlıyan ve isyan çıkaran Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'dir. Şeyhin, şüphesiz, bunlardan haberi vardı. Fakat, haberi yokmuş gibi görünüyor; ve, derin bilgisi ile, tarikata adam kazanıyordu.

b) Şeyh Bedreddin, İslâmlıkla Hıristiyanlığı birleştirmek ve böylece ortaya yeni bir din atmak istiyordu.

c) Şeyhin mezhebi hak değildi, batıldı. Son nefesinde de tövbe etmiştir.

Görülüyor ki, Ahmet Rasim, korkak ve dalkavuk diye damgaladığı eski Osmanlı tarihçilerinin vardığı sonuçlardan ileriye gidemiyor; onların hükümlerinden farklı hükümler vermek gücünü gösteremiyor.

AHMED REŞİD'E GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Ahmed Reşid'in eseri de idadî mektepleri için hazırlanmış bir ders kitabıdır. (25) Fakat, o, Ahmet Rasim'in söylediklerini tekrarlamakla yetinmiyor; daha orijinal hükümlere varıyor.

Ahmed Reşid'in, İkinci Meşrutiyet devrinde — ve, Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli unsurları arasında geçici bir kardeşlik havasının estiği veya estirildiği sırada — yazılan eseri o devrin havasını yansıtmaktadır. O, Şeyh Bedreddin'i savunmak lüzumunu duyuyor; ve, ünlü musanniflerden ve mücahede eshabından saydığı Şeyhi LİBERALLERİN ŞEFİ olarak görüyor ve gösteriyor.

Ahmed Reşid'e göre:

a) Fazilet sahibi olan şeyh Bedreddin bâtın ilimlerinde derinleşmiş; ve, birçok şakirt ve öğrenci yetiştirmiştir.

b) Şeyh Bedreddin'in özel bir doktrini vardı.

c) Bedreddin'in yaşadığı devrin siyasetine göre, bu doktrin yanlış yorumlanmıştır; fesat teşebbüsleri suretinde anlaşılmıştır.

Börklüce'ye gelince, o, Şeyhin özel doktrinini telkin ediyordu. Doktrine pek çok adam kazanması fesadına hamledilmiş ve Devletçe tedibi kararlaştırılmıştır.

O halde, Şeyh niçin kaçtı? Canından korktuğu için. Bu kaçış, MAHZA CAN KORKUSU iledir. Fakat, hareketleri kötüye çekilmiştir.

Şeyh Bedreddin'e özgü doktrin neydi?

Tarihçimize göre, bu doktrin, unsurlar arasında özgürlük ve eşitlik gibi LİBERAL BİR GÖRÜŞE DAYANIYORDU. Papaslar ve Yahudiler de bu doktrini kabul edebiliyorlardı. Şeyh Bedreddin'i OSMANLI LİBERALLERİNİN KAFİLEBAŞİ SAYMAK GEREKMEKTEDİR:

«İttihaz ettiği bir meslek-i mahsus siyaset-i zamaneye göre suitefsire uğrayarak teşebbüsât-ı fesadiye suretinde telekki olunmuştur... Dede Sultan'ın, İzmir havalisinde Şeyhin meslek-i mahsusunu telkin ile on bini mütecaviz müntesip ve derviş cemetmesi fesadına hamledilerek Devletçe tedibi tekarrur ettiğinden...

Ve bu fiilarını mahza bîm-i cân ile ihtiyar eylemiş iken harekâtı suite'vil edilerek, evvelâ Dede Sultan cemiyeti tarumâr ve muahharen Şeyh Bedreddin dahi tutulup....

Şeyh Bedreddin'in meslek-i mahsusu beynelanâsır hürriyet ve müsavat gibi bir fikr-i ahrarâneye müstenit olduğundan müntesipleri meyanında Hıristiyanlar ve Papaslar ve Yahudiler gibi milel-i gayr-i müslimeden de pek çok kimseler mevcut idi. Bu cihetle mumaileyhi SER KAFİLE-İ AHRARÂN-I OSMANİYE olarak kabul etmek lâzımdır.» (S. 91)

o

Anlaşılıyor ki, Büyük Fransız Devrimi'nin HÜRRİYET, EŞİTLİK ve KARDEŞLİK ideallerine âşık olan kuşaklar, Osmanlı tarihinin önemli olaylarını İkinci Beyazıt devri Müderrislerinden Neşrî Mehmet Efendi gibi, Osmanlı Hanedanını göklere çıkaran *Heşt Bihişt* sahibi gibi, veya Şehzadelere ders veren Şeyhülislâm Koca Hoca Efendi gibi görmüyorlar. Ahmet Vefik Paşanın veya Fatihli Mehmet Tevfik Paşa'nın kafasile de hüküm yürütmüyorlar. Yaşa-

dıkları devirde ağır basan düşünce akımlarının ve hesaba katılması gereken politik görüşlerin etkisi altında düşünmeye başlıyorlar. Şeyh Bedreddin olayına TAUN VE BELÂ deyip geçmiyorlar. Hâdiseyi EŞKİYALIK saymıyorlar. Bir bakıma, Şeyhi savunuyorlar.

Ahmed Reşid de böyle yapmış; ve, Şeyh Bedreddin'i KENDİ İŞİNE YARAYACAK BİÇİMDE YORUMLAYARAK sunmağa çalışmış, KENDİ DAVÂSI İÇİN ELVERİŞLİ BİR ÇEHRE İLE BEZEYEREK sahneye çıkarmıştır.

ŞERAFEDDİN EFENDİYE GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Darülfünûn İlâhiyat Fakültesi Tarih-i Kelam Müderrisi Mehmet Şerafeddin Efendi, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrüddin* unvanlı risalesini, 1924 te yayınlamıştı. (26)

Daha sonra, Diyanet İşleri Reisi olan bu Üniversite Profesörünün amacı -kendi deyişine göre- şuydu: Elde bulunan Tarih eserlerini tenkit etmek ve düzeltmek suretile, ünlü İslâm ve Türk bilgininin biyografisini yazmak ve GERÇEK ÇEHRESİNİ MEYDANA ÇIKARMAK.

Profesöre göre, «müçtehit bir fakih» olan Bedreddin'in «gerek ilmî ve gerekse tasavvufî simasını meydana çıkarmak», onun moral ve mistik yüzünü aydınlatmak gerekiyordu.

Bu aydınlatma işinin, tarafsız açıdan ve objektif metotla, yapılması zarureti âşikardı. İslâm dininin ortodoksal yorumuna bağlı bulunan Şerafeddin Efendi'nin harcadığı bütün çaba ise, şu sonuça ulaşmıştı: Şeyh için, *Tanrı katında gazaba uğramış* diyen Sofyalı Balî Efendi'nin; Simavîlerin Kızılbaşlarla müttefik ve rafızî yani sapkın olduğunu söyliyen Aziz Mahmut Hudayî Efendi'nin; ve, *Varidat* şerhinin her noktasında Şeyh'e şiddetle hücum eden Nureddinzade'nin görüşüne, Kayıtsız şartsız, katılmak.

Şerafeddin Efendi, eserinin 25 inci paragrafında, Şeyh Bedreddin'in amacını araştırıyor:

Şeyhin gayesi neydi?

Müritlerden ve kendine inananlardan meydana gelen

bir Hükûmet teşkil etmek ve memleketi bunların arasında bölüştürmek.

Şeyh, haramı helâl yapmakla, İslâm dini karşısında, nebîlik iddia ediyordu.

Şeyh'in doktrinine göre, toplumdaki bütün servete kamu tasarruf edecekti. Yiyecek, giyecek, at, inek ve öküz sürüleri ve toprak umumun ortak malı olacaktı.

Börklüce, YALNIZ KADINLAR MÜSTESNA, diyordu. Şerafeddin Efendi, kadınlardaki bu istisnayı kabul etmiyor. Her şey ortaklaşa kullanıldığı halde, KADINLAR ORTAK DEĞİLDİR prensibi, kamu oyuna karşı bir maskelemeden başka bir şey olamazdı, kanaatına varıyor. *Varidat*'taki felsefî görüşlere dayanarak, Şeyh'in bu gibi hareketleri mubah saymakta olduğu tezini savunuyor.

Sunnî bir düşünür olan Şerafeddin Efendi'nin inancına göre, Şeyh'in taifesi mülhitti, zındıktı, dinsiz ve imansızdı. Mum söndü hikâyeleri doğruydu. Şem'lara püf diyorlar; Şeriatın seddini yıkıp fesat ve fitne yaratıyorlar; eğlenceye düşkün saf yürekli, sadedil birçok insanın akidesini bozuyorlardı. Özel toplantılardaki içki ve saz âlemleri ile karışık cümbüşler gerçeğe yüzde yüz uygundu. Bunlar Yecuç Mecuç Taifesi gibiydi Asla, içlerinde şeriat ve sünnet eseri yoktu:

«*Heşt Bihişt* sahibinin Şeyhin lisanından naklettiği şu: «İşaret-i gaybiyye ile kendi mutekitlerimle âleme malikiyet için zuhur ve huruç edeceğim ve memaliki müritlerimin arasında taksim edeceğim ve kuvvet-i ilim ve sırr-ı tevhidin tahkikile ehl-i taklîdin kavanîn-i millet ve mezhebini ibtâl ve vus'at-ı meşrebimle bazı mahremâtı istihlâl edeceğim» ifadeden pek vazıh surette anlaşıldığı vech üzere, Şeyh Bedreddin kendi mürit ve mutekitlerinden mürekkep bir Hü-

kûmet teşkil edecek ve memleketleri bunların arasında taksim eyliyecek idi.

Bu kudreti kendisinde gören Şeyh, o vakıt Osmanlı diyarında mütemekkin ehali arasındaki din farkını da kaldırıyordu. Binaberin gayr-i müslimler de, kendisinin teşkil edeceği Hükûmette siyyânen muamele görecekler ve memleket taksimine iştirak edeceklerdi.

Şeyh, bu siyasî rolünü tedvir için bazı mahrematı istihlâl ile kalmamıştı. Adetâ, Museviyet karşısında (İsa-S) nın vaziyetini alarak, din-i İslâm muvacehesinde nübüvvetini dahi ilân etmiş idi. Yukarda, Fatih asrı müverrihlerinden Şükrullah'ın *Behcetüttevarih*'inden naklettmiş olduğumuz vech üzere, bunun sofileri *Lâilâheillallah* deyip *Muhammed Resulullah* demiyor ve mertebe-i Risâleti Şeyhlerine tahsis ediyorlardı. Filhakika müslim ve gayr-i müslimleri bir noktaya toplamak için her iki tarafa da kendi Peygamberlerini feda ettirmekten daha kestirme yol yok idi.

Şeyh'in adamları Türklerden ziyade Hıristiyanlara meyil gösteriyorlardı. Bunun sebebini kardeş muharebelerile huzur ve rahatları münselip olan ehali arasında hassaten zimmîlerin maruz kalmış oldukları elîm vaziyetlerde aramalıdır. Müslim ehaliden ziyade huzur ve rahattan mahrum olduklarından kendilerine va'dedilen hukuk ve huzura karşı bunların za'fları bittabi Müslümanlardan ziyade idi. Bunun için, Hıristiyan unsurun kesretle bulunduğu bir sahil olmak ve aynı zamanda menaat-i mevkiiyesi bulunmak hasebile, Şeyh'in Halifesi Börklüce Mustafa Karaburun'u intihap etmiş... idi.

İseviyyetin ruhunda olan zühd ve tecerrüd ve dünya malına adem-i temellük ile Şeyh'in terbiye-i sofiyânesi arasında bir muvafakat bulunduğundan, bu yeni Peygamberin ümmeti arasında Hıristiyanların bulunabilmesine imkân

müsait olmakla bunlar aynı zamanda Cenevizlilerin elinde bulunan ada hıristiyanlarını da celb ve cezbe kalkışmışlar idi. Bunlarca emvalde tasarruf-u umumî vardı.

Erzar, melbusât, mevaşî ve erâzî gibi şeylerin umumî mâl-i müşterek addedilmesini tavsiye eden Börklüce'nin kadınları bunlardan istisna etmesi, bizce, efkâr-ı umumiyeye karşı ihtiyar etmiş olduğu bir takiyye ve tesettürdür. Zira, vahdet-i mevcûda kail olan Şeyhinin Mustafa'ya bunu istisna ettirecek bir ders-i hususiyet vermediği muhakkaktır.» (27)

o

Kendi ifadesi ile sabit oluyor ki: Mehmet Şerafeddin Efendi, EHL-İ SÜNNET VELCEMAAT MEZHEBİNE MUHALİF olarak kabul ettiği Şeyh Bedreddin'e karşı, peşin hükümlerden sıyrılamamış, meseleyi tarafsız açıdan mutalaa edememiş; ve, «ilmî» karakter taşıma iddiasına rağmen, eserinin amansız bir *panfle* mahiyetine bürünmesini önliyememiştir.

Bunun izahını ise, her şeyden önce, yazarın geçim kaynaklarile sosyal durumunda, sınıf görevile resmî mesleğinde ve ideolojik formasyonile savunduğu siyasî prensiplerde aramak gerekmektedir.

BEZMİ NUSRET KAYGUSUZ'A GÖRE ŞEYH BEDREDDİN

Tarihin çeşitli konaklarında, ayrı ayrı kuşaklara ve muhtelif fikir akımlarına mensup tarihçiler ve düşünürler, Bedreddin'in sosyal doktrinini ayrı ayrı tasavvur etmişler; Şeyh'in portresini çeşitli renklerle ve başka başka fırçalarla çizmişlerdir. Şimdi ele alacağımız eserde, Şeyh Bedreddin'in çok orijinal bir portresile karşılaşacağız.

Şerafeddin Efendi'nin broşüründen sonra, Şeyh Bedreddin hakkında, Türkçede baş vurulacak biricik kitap, Bezmi Nusret Kaygusuz'un *Şeyh Bedreddin Simavenî* adlı eseridir. (28)

Tarikatla sosyalizmi amalgam halinde inceliyen yazar, tarihteki «gûnagûn fırka ve mezheplerden» kısaca bahsettikten sonra, şöyle diyor:

«Bizim en ziyade dikkat nazarımızı Bedreddin tarikası çekmiştir. Vehâbîler meselesi istisna edildiği takdirde, Osmanlı tarihinde hiç bir benzeri yoktur. Bilhassa idealinin yüksekliği ve samimiyeti itibariyle bütün İslâm âleminde eşsizdir.» (S. 23).

Türklüğe özgü temiz ahlâkı, çağdaş ümanizmin kurtarıcı doktrinlerini, insanlığın kurtuluş ve özgürlük kaidelerini hep Bedreddin'de buluruz:

«Türklüğün ruhundan doğan sâf ve temiz ahlâk, asrî insaniyetciliğin rehakâr akideleri, insanlığın halâs ve serbestîsini üzerine alabilecek yüksek kaideler kâmilen Bedred-

din tarikasında kaynakşamkatıdr. Onun için Bedreddin'in şahsiyet ve mesleği sairlerinden üstündür.» (S. 24)

Yazara göre, Şeyh Bedreddin KOLLEKTİVİST idi:

«Bu mezhebin en mühim kaideleri kanaat, müsavat ve mal birgeliği (collectivisme) idi. İştirakte yalnız nikâhlı kadınlar ayırd edilmişti. Sair bütün şeylerde ortaklık cari olacaktı.» (S. 78)

Şeyh Bedreddin'e anarşist denebilir mi? Yazara göre, hayır:

«Bedreddin, Hükûmeti iyi bir nazarla görmüyordu. Ergeç fenalıklar Hükûmetle beraber cemiyeti de sürükleyip gidecekti. Onun indinde, idare cihazı bir cebir kuvveti idi. O zamanki hükûmet şekilleri kâmilen istibdada dayandığı için hepsini şiddetle baltalıyordu. Şeyhin gayesi, bütün insanları başka bir hayata, müsavata kıymet veren mesut bir devre ulaştırmaktı. Bir anarşist gibi cemiyet kanunlarını ve içtimaî müesseseleri kökünden yıkmak taraftarı değildi. Maamafih yeni bir medeniyet, yeni bir hayat kurabilmek için bazı değişiklikler yapmak icap ediyordu.» (S. 79)

B. N. Kaygusuz'a göre, Şeyh Bedreddin su katılmadık bir SOSYAL-DEMOKRATTIR. Tarih sahnesine dört yüz yıl önce gelmiş bir SOSYAL DEMOKRAT

«Bedreddin, o tarihten dört yüz sene sonra gelişen Sosyal Demokrasiyi daha o zamanda yaymak ve uygulamak emelinde idi.» (S. 79)

Çağımızda, GERÇEK SOSYALİSTLERİN AMACI ne ise, Bedreddin'in de amacı oydu:

«Şeyh'in mesleğinde hakikî sosyalistlerin amaçladığı insanî kuralların kâffesi mevcuttur.»

Kaygusuz'a göre, çağdaş komünizm, humanist karakterden sıyrılmış, emperyalist bir kisveye bürünmüştür; ve politik bir tuzak haline gelmiştir:

«Teessüf olunur ki, düşündüğü şeyler henüz en medenî memleketlerde bile kabul ve tatbike mazhar olamamıştır. Zamanımızda görülen komünizm samimî ve insanî olmaktan ziyade Emperyalizmi istihdaf eden siyasî bir tuzaktır.»

Kaygusuz'a göre, komünizm insan haklarını ve fikir özgürlüğünü mukaddes sayar, Devletin gemlerini yurttaşın eline verir ve başkasının yurduna göz dikmez. Sovyet idaresi ise özgürlük ve hak tanımıyor, yurttaşı köle gibi kullanıyor ve çevresindeki memleketleri yutmaktan başka bir şey düşünmüyor. Şeyh'in kollektivizmi ile SOVYETİZM asla karıştırılmamalıdır:

«İştirakçiliğin mümeyyiz vasfı insan haklarını ve fikir hürriyetini mukaddes tanıması, Hükûmeti vatandaşın emrine ve iradesine münkat bilmesi ve başkasının vatanına karşı ihtiras beslenmemesidir. Sovyet rejimi ise hürriyet ve insan hakkı diye hiç bir şey tanımadığı gibi, vatandaşı da Hükûmetin esiri addetmekte ve bütün civar memleketleri yutmak emelindedir. O itibarla Şeyhin Kollektivizme dayanan doktrinini şimdiki Sovyetizm ile karıştırmamak lâzım gelir.» (S. 80)

Yazara göre, «Bedreddin, mesleğinin esaslarını dinde aramamıştı.»

Bedreddin doktrini ile dinin münasebetleri meselesine girerken — bibliyografisinde biricik kaynak olarak gösterdiği — Jeorge Turner'in otoritesine sığınan yazar, Haydar Rıfat'ın Türkçe tercümesinden naklen, şu satırları zikrediyor: «Sosyalistlik din bahsini içtimaî meseleden büsbütün ayrı olmak üzere telâkki eder. Hatta dinin hususî bir keyfiyet olduğunu def'alarca ilân etmiştir. Sosyalistler din akidesine bakmazlar.»

Bedreddin, — yazara göre — servetin tesviyesi mesele-

sinde, İsa ile Muhammed'den çok daha kestirme bir yol seçmiştir:

«İsa ve Hazret-i Muhammed, servetin kısmen tesviyesini şefkat ve merhamet hislerini işletmekte, zekât ve sadakada aradılar. Bedreddin'in intihap ettiği yol ise çok kestirmedir.» (S. 80-81)

Bedreddin mal ortaklığı doktrininde atalarının geleneklerinden ilham almıştır:

«Şeyh'in emval iştiraki doktrininde ecdadının geleneklerinden ilham almış olması akla ve mantığa daha uygundur.... Bedreddin'in müridlerine şarap içmek ve saz çalmak için izin vermiş olduğu hakkında İdris-i Bitlisî'nin nakleylediği rivayeti tekzip etmiyeceğiz. Ancak bunu Batıniye'den aldığını ilâve etmesini doğru bulmuyoruz. Çünki, Batıniye mezhebine ne hacet? Türkler kımız içer, kopuz çalar, kadınları ile birlikte eğlenti yaparlardı. Türklerde hatundan bahsetmek ayıp sayılmazdı. Hânın eşi hanım, beyin müennesi begüm idi. Türk, anasını, kızkardeşini, hatunu hakîr görmezdi. Türk kadınları evlerinde ve dışarıda kaçgöz bilmezlerdi. Namus ve iffetlerinin muhafazası Arabın tesettürüne müftakır değildi. Türk Hakanları yüzlerine nikap germez, Türk serdarları perde arkasında saklanmazdı. Aralarında gizlilik yok, mertlik vardı. Bütün hayatlarını samimî bir hava içinde geçirirlerdi.» (S. 81-82)

Şeyh Bedreddin, teorisini hangi kaynaklardan aldı? Kaygusuz'a göre, ATALARINDAN VE ZEKÂSINDAN:

«Şeyhin kısmen ecdadından ve kısmen de zekâsından doğan fikir ve nazariyeleri muhit ve zamanında pek büyük tesirler hasıl etti. Halk kuvvetli bir istekle yeni mezhebe sarıldı. Tarikatının şöhreti Bursa, Konya, Aydın vilâyetlerine, Sakız'a, Girid'e ve sair adalara kadar yayıldı. Artık sâliklerini teşkilâtlandırmak, mezhep esaslarını daha geniş

ölçüde yaymak lâzım geliyordu. Bedreddin ise bundan fazla bir şey yapamazdı. Çünki Kalabent idi. İznik'den dışarı çıkamıyor, ancak yanına gelenleri tenvir edebiliyordu. Diğer taraftan olgun bir adamdı. Daha ziyade çalışamazdı. Bedreddine, hareketlerinin mesuliyetini üstüne almak ve fikren hazırlanan inkılâba yol açmak için çevik ve faal bir arkadaş lâzımdı. Bu vazifeyi Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal üzerlerine aldılar. Meşayih âdeti üzere Mustafa'ya icazet ve hilâfet verildi... İki arkadaş, çok kuvvetli emellerle, Aydın tarafına yollandılar.» (S. 82)

Şeyh Bedreddin, acaba SALTANAT DAVASINDA bulunmuş mudur? Yazar, bu soruya menfi cevap veriyor; ve Şeyh'in savaşmadığını söylüyor:

Bu rivayetlerin hepsi bize hayalî geliyor. Şeyhin ruhuna ve mesleğine nüfuz eden bir adamın, onun saltanat iddiası ile ortaya atıldığını, bilhassa nakledildiği gibi o derece çocukça hareketlerde bulunduğuna inanması kabil değil. Söylenen sözler mantık ve muhakemeye dayanmıyor... Bizce, Şeyh Bedreddin saltanat dâvasında bulunmamış ve tenkili için de harp vaki olmamıştır... Bektaşiler derhal Bedreddin'e yanaşmış, ona muhib ve mürid olmuştur. Dobruca'da nereye gitti ise, derin bir saygı ile karşılandı... Börklüce'nin hurucundan esasen müttehemdi. Hizmetine herkesin koşuştuğunu görünce, Hükümdara fit verdiler; *ahbap toplıyarak saltanat kurmak fikrindedir*, dediler... Bedreddin bir gün: *Kavmi arasında Şeyh, ümmeti arasında Peygamber gibidir*, hadîsini izah etmişti. Bundan kendisinin Peygamberlik dâvasında olduğu mânasını çıkarıp onu dahi Padişaha söylediler... Şeyh, hasetçi ve fesatçılar tarafından Hükümdarın kışkırtılmakta olduğunu nasılsa haber almış, bizzat Sultanın haşmetli eteğine yüz sürmekten başka çare kalmadığını anlıyarak....

...Müritleri karşı durmak istediler. Şeyh onları bırakmadı. Ve kendi rızası ile Elvân Ağa'ya teslim oldu...

Üç gün sonra Ulema Divanı kuruldu. Orada toplananların iki gayesi vardı: Biri, Mecliste hazır bulunan Padişahı memnun bırakmak, diğeri *Varidat* namındaki eseri sebebile Şeyhi hırpalamaktı. *Varidat*'ın bir iki yerinde hocalara yapılan hakaret hatırdan çıkmamıştı. Şeyh'e karşı beslenen hınç en ziyade oradan geliyordu. İçtimaî mesleğini anlayıp ta ondan naşi aleyhinde bulunan kimse yoktu... Bedreddin bîgünahtı. Bir cürüm ve kabahati yoktu ki itiraf etsin... Şeyhin ilim semasında bir yıldız gibi parladığı muhalifleri nezdinde dahi bilinen bir şeydi. Bilhassa içtimaî müşkülleri çözmekte emsalsizdi... Başkasını kargımamak için bu dalkavuğun (katlinin cevazına dair fetva veren Haydar Hereví'nin) adını iyice bellemek gerektir. Hükümdarın nasıl olursa olsun Şeyhi yok etmek istediğini bilen bazı namussuzların tazyiki ile fetva verdiği zikrediliyor...» (S. 96-101)

Bedreddin, darağacında sallanan bir güneşti. Ne için sarardın? diye sorulunca, GÜNEŞ TE BATARKEN SARARIR, dememiş miydi? Bezmi Nusret, bu güneşin batışını, yüzyılarca sonra, gözleri yaşla dolu seyrediyor; ve, bize hüzünlü bir tablo sunuyor:

«Elvân Ağa'ya tesadüf ettiği gecedenberi umulmayan dereceden fazla eza ve cefaya düçar olduğu muhakkaktır. O kadar ki, işkencelerden bitkin bir halde, hayatı sönmek üzere idi.

Fetvadan sonra, çarşı içinde bir siyaset sehpası hazırlandı. Yanı başında bir nalbant dükkânı vardı. O gün sema solgundu. Halk Bedreddin'in asılacağını öğrenmiş, Sirez kasabasını matemler kaplamıştı. Yalnız çanak yalayıcılar veri-

len kararın icrasından memnun ve kendilerine yapılacak ihsanların tahayyülü ile meşguldü. Bedreddin zindandan çıkarılarak siyasetgâha getirildi. Elbisesini kâmilen çıkarmışlar, mübarek vücudunu uryan ve perişan bırakmışlardı. Zulüm ve şenaatin derecesini bundan anlamalıdır. Müşarünileyh, ölümü tam bir huzur ve teslimiyet ile bekliyor ve hatta özlüyordu. Cellâtlara: «Bana az bir zaman aman verin. Abdest alıp namaz kılayım» dedi. Muvafakat ettiler. Müridleri biraz uzakta duruyorlar, fakat yaşlı gözlerini kendisinden ayıramıyorlardı. Dervişlerinden Mecnun'u yanına çağırdı. Yıkanmasını ve nereye gömüleceğini kısaca vasiyet etti. Sonra müridlerine doğru baktı. Ve derhal yüzünde ulvî bir teşebsüm belirdi. Üzerinde bin ihlâs okuduğu deve yüzünden örülmüş bir ipi cellâda uzattı. Bu ip, mutlaka tîg-i bent olacak. Tîg-i bent tarikata ve bilhassa Bektaşiliğe girenlerde bulunur. Vefa ve teslimiyet alâmeti sayılır. İptida, Muhammed Bakır'ı şehid etmek için munafıklar tarafından hazırlanmışken, halis bir mümin Şâh-ı Velâyet'in torunu yerine kendi boynuna koyup bekaya göçmüştür. Bedreddin'i bu tîg-i bentle salbettiler. Ve orada bulunanlar parlayan bir alevin söndüğünü hayretle gördüler.» (S. 101)

Şeyh Bedreddin, SOSYAL DOKTRİNİ HAKKINDA bir eser bırakmış mıdır? B. N. Kaygusuz, bu hususta, şunları yazıyor:

«Şeyh'in eserleri meyanında içtimaî bir kitaba tesadüf olunmadı. İçtimaî mezheb (*doctrine*)ini de ayrıca bir kitapta belirtmiş olması melhuzdur. Ancak, kimbilir, o kitap hangi cahil veya garezkârın elinde heder olup gitmiştir.» (S. 108)

Bezmi Nusret, yalnız AZİZ ÜSTADI'nin apolojisini

yapmakla kalmıyor; müridlerini de savunuyor. Bedreddin mâsum ve suçsuz olduğu gibi, Börklüce de suçsuzdu:

«Şeyhin çok yüksek bir âlim olması ve eserlerinin kıymet bilenlerce pek makbul tutulması hasebiyle ona dil uzatamıyan eski müverrihlerin bir kısmı zavallı Börklüce'ye hücum etmektedir. Halbuki ortada bir kusur ve kabahat varsa, onu içtimaî nizamın bozukluğunda arayıp bulmalı idiler. Şeyh Bedreddin ve halifeleri her türlü suçtan âri ve berîdirler. Onlar mustarip beşeriyetin eninlerini susturmak, saadeti eşitlik dairesinde bütün insanlara dağıtmak emelinde idiler. Ve biz bu yüce ülküleriyle bihakkın kıvanç duyabiliriz. Düşünmelidir ki, 1846 senesinde Papa dokuzuncu Pie sosyalizmi taun addetti. 1891'de Papa üçüncü Leon sosyalistleri tekfir eyledi. Büyük bir Türk mütefekkiri, bir İslâm âlimi ise onlardan yüzyıllarca evvel SOSYALİZM FİKİR VE NAZARİYELERİNİ ortaya koymuş, bu ideal üzerinde yürümüş ve uygutlamasına çalışmıştır.

Şeyh'in eşsiz büyüklüğünü yadsamak imkânsızdır. O, hakikate ve insaniyete âşıktı. Bilhassa tam bir realist ve idealist idi. Onun indinde gizli kapaklı bir şey yoktu. Her şeyi çekinmeden söylüyordu. Mutaassıplar, onun mesleğini küfür ve irtidat ile tavsif ettiler. Bedreddin tarikasında, saliklerini âzami surette bağlıyan ve onlara kuvvet ve tahammül veren pek ulvî ve büyüliyen ilkelerin mevcudiyetini sezmemek mümkün değildir. Taraftarlarının çektikleri ızdırap ve işkencelere bakmıyarak nevmid ve peşiman olmamalarından bu anlaşılmaz mı? Bedreddin'in fikir ve iman üzerinde vukua getirdiği zelzelenin sarsıntıları senelerce sürmüş, 1025 tarihine kadar memleketin her tarafında devam edegelmiştir... Onun niyeti bizce hayra mâtuftu. Çünkü dinsel ve toplumsal bir inkılâbı amaçlıyordu. Bir inkılâbı başarabilmek için ilim ve fazilet kâfi değildir. Bedreddin'in sakin,

ihtirassız ve olgun tabiatlı olması, diğer taraftan sürgün ve azçok göz altında bulunması bütün işi halifelerinin eline bıraktı. Bunlar fazla acele ettiler. Gizli gizli tapajsız çalışacak yerde, dâvalarını pek erken açığa döküverdiler. Ve neticede zafer Padişahta kaldı. Bu muvaffakiyet fenalığa ve dalâlete karşı bir galebe sayılamaz. Bilâkis, insaniyet ışığına ve dinin hakikî çehresine ağır bir vuruş idi. Türkün teceddüde ilk teşebbüsü o suretle söndürülmüş oldu... Müşarünileyh, dünyaya erken gelmiş ve kendisine lâyık bir muhit bulamamış talihsiz büyüklerden sayılır. Bütün arzusu cenneti ahiretten dünyaya nakletmek idi. Halbuki Hazret-i Muhammed (aleyhisselâm)ın *Sevâd-ı âzam - Büyük Karaltı* dediği ve teselli yolunda onlardan ve onlarla beraber olduğunu söylediği karal (avam) sınıfının kölelik hayatına kimbilir bu kara toprak kaç asır daha şahit olacaktır.» (S. 112-118)

«Bedreddin hem maddeci, hem maneviyatçı (*Sipiritualiste*)tir. Fakat, maneviyatçılığı maddeciliğine galiptir. Bedreddin'i bir materyalist veyahut tam bir panteist telâkki etmenin imkânı yoktur. Hakikatte, gerek Bedreddin'in, gerek diğer mutasavvıfların inanışları dinî taassuptan çok uzaktır. Tasavvuf, müsamahacı, sulhcü ve insaniyetçidir. Tasavvufta servet ve şahsî mülkiyet pek makbul sayılmaz. Tasavvufta mülkiyet yoktur. Feragat ve mahviyet var. Orada her şey sade, herkes kardeştir. Hayatta, ef'al ve a'malde, varlık ve yoklukta hep ORTAKLAŞACILIK (*Collectivisme*) carîdir.

Bedreddin — *Varidat*'taki fıkralarında — *bedenî ve* fikrî çalışmayı istihdaf ediyor; güzelim dünyayı cife olmaktan kurtarıyor; ve, insanların kanaatkâr olmayışlarını, gümüş ve altına tapınmalarını, bazılarının daha büyüklere ve daha kuvvetlilere boyun eğmelerini, yenilecek ve içilecek nesnelere ve onlar için başkalarına yüzsuyu dökmelerini açık

bir surette tenkit ediyor. İNSANLARI MÜSAVİ GÖRMEK EMELİNİ besliyor.

Bedreddin çok mütevazıdır. Ne Kadrîdidir. Ne Ekberiyedendir. Ne de Bektaşi'dir. O, bir Üveysî'dir. Ve, kendi başına geniş, hudutsuz, engin bir âlemdir. Bedreddin yalnız mutasavvıf değildir, onun asıl mümeyyiz vasfı BÜYÜK BİR İNKİLÂPÇI olmasıdır. O, çok büyük bir inkilâpçıdır... Serbest düşünce ve inançları, henüz altmış üç yaşında iken bu büyük Türk mutasavvıfının hayatına mal olmuştur. ONUN MÜBAREK ŞAHSİYETİ VE YÜKSEK ÜLKÜLERİ ÖNÜNDE HUŞÛ VE HÜRMETLE EĞİLİRİM.» (S. 172 - 202)

Yeteri kadar aydınlıkla görüldü ki, Bezmi Nusret Kaygusuz, — umumiyetle sosyalizmi ve özellikle sosyal demokrasiyi tetkik etmediği halde — Şeyh Bedreddin'i bir SOSYAL-DEMOKRAT ŞAHSİYETİNE temessül ettirmiştir. Şeyh'i, ilmî görüşle ve objektif açıdan, görmeğe ve göstermeğe çalışmamıştır. Kendi idealine göre bir Bedreddin yaratmıştır.

Bedreddin bir aynadır. Kaygusuz, bu aynada, kendi suret ve sîretini temaşa ediyor. Şeyh'i nasıl görmek istiyorsa, öyle görüyor; nasıl göstermek istiyorsa, öyle gösteriyor. Anakronistik bir benzetişle, yakası açılmadık bir BEDREDDİNİZM icad ediyor. Bedreddin'de, kendi tandansını destekleyici bir vasıta buluyor. Kendi siyasî inançlarını savunmak için, Bedreddin'i silâh olarak kullanıyor. Bir kelime ile, ondan rahatça faydalanmaktan başka bir şey düşünemiyor. (29)

NOTLAR

(1) «Mekâtib-i âliyede tedris olunmak üzere» hazırlanan bu eserin birinci basılışı 1309; bazı tadiller ve düzeltmelerle ikinci basılış 1315 (İstanbul).

(2) Talebelerin «terbiye-i ahlâkiyyesi ve hizmet-i Devlette sülûk edilecek râh-ı müstakimi öğrenmesi...»

(3) Prof. Mükrimin Halil'e göre, «bu kitap, lisanımızda Garp usulünde yazılan eserlerdendir. Garp müverrihleri tarzında vekayiin tahlil ve tenkidine de imkân derecesinde hasr-ı himmet eylemiş ve ilk defa ilmî bir Osmanlı Tarihi yazarak...» (*Bk. Türk Tarih Encümeni Mecmuası,* onbeşinci sene, No. 7)

(4) *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye,* ikinci basılış, s. 124

(5) Keza, s. 128

(6) *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye,* 1315 (Dersaadet, Karabet Matbaası). Basılan her kitabın başında Padişaha dua etmek âdet olduğu için, Abdurrahman Şeref bey de geleneğe uyuyor; ve Abdülhamit II nin dünyalar durdukça tahtında oturması için dua ederek özet tarihine başlıyor.

(7) *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi,* C. VI, s. 74 ve 83 85 (Tabı'hâne-i Âmire, 1271)

(8) Petrograd Üniversitesinde talebe iken Türkiyeye sığınan Murat Bey, meşhur *Mizan* sahibi idi. *Mizan* da, Ahrâr Fırkasının (Liberal Partinin) gazetesi. 31 Mart Vak'asından sonra, İstanbulda Örfî İdare ilân edilmiş; Divân-ı

Harb-i Örfî kurulmuştu. Mizancı Murat Bey, müebbeden küreğe mahkûm edilerek, Rodos zındanına gönderildi.

Ahmet Saib'e göre, Murat Bey gençlerin fikirlerini aydınlatmağa pek çok çalıştığı gibi, şahsen de bu millet ve Devlet için fedakârlık ibraz etmiştir. Kendisi ilim ve fazılda yektâ olup Osmanlı edebiyatında birinciliği ihraz eden zevattan idi. Kaleme aldığı eserler, pek büyük rağbetlerle okunurdu. Gençler arasında bizzat şahsını sevenler de pek çoktu. (Bk. *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası,* s. 77, İstanbul 1328)

Beyanülhak yazarlarından Mustafa Sabri Efendinin deyişine göre, Murat Beyin «tarih-i hayatı birçok tenkidata duçar olmuştur.»

(9) Murat Bey (Mehmet Murat), 1300 de basılan *Tarih-i Umumî*'sinin birinci cildinde, dört senedenberi Mülkiye'de tarih okuttuğunu söylüyor.

(10) Bilindiği gibi, İslâmcı görüş hep bu tema üzerinde durmaktadır. Bizim de, tekrardan bıkmayarak, sormak istediğimiz ve cevabını beklediğimiz soru şu: İslâm dini, NEDEN her yerde ve her zaman, YANLIŞ ANLAŞILMIŞ VE YANLIŞ UYGULANMIŞTIR? NEDEN YANLIŞ YORUMLANMIŞTIR? Bu olayı sırf tali' ve tesadüf unsuru ile izah mümkün olamıyacağına göre, gerçek faktörler nelerdir? Kanaatimizce, bu faktörleri aramayan ve bulmayan tarihçi karanlık bir labirent içinde kalmağa mahkûm demektir.

(11) *Tarih-i Eb-ül Faruk,* C. I, s. 232-236 (İstanbul, Matbaa-i Âmedî 1325)

(12) Murat Beyin, Sultan Musa hakkında beslediği fikir çok yüksektir:

«Musa Çelebi Beyazıtzadelerin içinde belki en parlağı, en yiğidi idi.» (C. I, s. 199) «Sultan Musa Han Yıldırım,

Yavuz, Muradı Rabi' ayarında şecere-i Osmaniyenin bir nihali celâdethasalidir.» (C. I, s. 204).

(13) Dahî-i muazzam dediği Genç Osman'ı müceddidler zümresinin başı sayan Murat Beyin Osmanlı «hamlei teceddüt»ünü Batıdaki Reform hareketile ilgili görüşü ve şehit Padişahın hocası Ömer Efendi'yi, Bedreddin'den sonra en büyük cür'eti göstermiş fedakâr bir mürşit olarak tebcil edişi kayde şayandır:

«Genç Osman vak'ası tarih-i Osmanînin en mühim devrelerinden biridir. Rical ve müverrihîn anın ehemmiyetini sathî surette olsun ihata edememişlerdir. Hatta meşhur Koçi Beyi (Koçubey) bile bu bapta müstesna addedemeyiz.

Vak'a birçok esbabı dahiliye ve umumiyenin mahsulüdür.

Osmanlı Devleti müslüman bir Devlet idi. Binay-ı temeddünümüzün temeli şeriati Muhammediyye ve anın ahkâmı idi.

Halbuki Acem ve Rum usul ve âdâbının iptida saraylarda, sonra da devairi âliyede cereyanını temin etmek üzere, pek fahiş surette o ahkâmı şer'iyede tahripler icra olunagelmiş idi.

Sözde içtihat kapısı kapanmış idi. Fakat bizim müftüler ve Kazaskerler Şeyh (Ali Bistamî)nin Bosna tabasbusundan beri Acem müçtehitlerinin bile cüret edemiyecekleri inhiraflara, «müzayede»lere koyulmuşlar idi. Ayni madde, ayni hal hakkında yekdiğerlerine zıt fetvalar veriliyordu. «Müracaata göre fetva verilir» darbı meseli zahiren zararsız bir özür makamında görülür. Fakat hikmetcûyâne mânâsını taharri etmek üzere, tamik-i fikir edecek olursak, hissiyat-i hamiyyet ve diyanetimizi teessürden muhafaza edemeyiz.

Memlekete yabancı olan serseriler Devlet ve Hilâfeti tegallüp tarikile zaptetmişler. Bunlar her nevi alâik-i hase-

neden tecerrüd ile bütün kuvvet ve iktidarlarını ancak menafi-i maddiye-i hasîselerini temin etmeğe hasreylemişler idi. İşbu tahrib ve terzil dolabı «veresetül'enbiya» yad olan ulemây-ı dînin şikâyet ve mumanaatlerini dâi olmalı iken, ulemây-ı asır, o eser-i tahribi «meşru» addetmekle beraber emr-i tahribde sanki müsabakaya girmiş ecnebi unsurunu geçmeğe koyulmuşlar idi.

Halbuki âlem-i medeniyetin intibahı devrinde bulunuyorlardı. Bu gibi azîm inkılâblar ise münferiden ve yalnız memleketlerin birine münhasıran husule gelmez. Sanki tohumları hahvada imiş de cereyanile her tarafa neşrolunmuş gibi, her kıtada birden âsarı görülür.

Papalık makamının ahkâm-ı diniye dairesinde icrasına cür'et ettiği su-i istimaller, intişar-ı maarif sayesinde, meydana çıkmış. Jan Hüs, Viklef, Çvinkeli, Melanhton, Luter meydana çıkmışlar. «Hümanistler» namile maruf olan bu münevverler ahkâm-ı diniyede irtikâb olunan tahrifatın ref'-ini, matlûb-u ilâhî dairesine muamelâtın icraını talep eylemişler idi.

İş büyümüş. Bütün cihan bundan dolayı sarsılmış idi. Sellerce kanlar akmış, birçok kuvvetler yerinden oynamış. Mukaddes addolunan birçok ahkâm ve kavait mübtezel ve metrûk olmuş, ufk-u âmâl ve hutut-u harekât tebeddül etmiş idi.

Berren ve bahren daima temasta bulunan Osmanlılık âlemi bu azîm inkılâbın tesiratından masun kalamaz idi. Dehây-ı Süleymanî vakanın ehemmiyetini herkesten evvel keşfetmiş, kendisini protestanlara el uzatmağa sevkeylemiş idi. O vakitten beri Osmanlı devair-i mütefekkiresinde bu inkılâbın safahatı takip olunmağa başlamış idi. Bunun için bizde vaki olan «hamle-i teceddüd» Genç Osman şehidinin mahsulü olmak ile beraber icab-ı hâl ve zaman idi.

Avrupada Engizisyonlar, İndeksler, Cezüvit alayları bu seyl-i inkılâbın önüne sedd-i mumanaat olamadılar. Çünkü taraftarı da, aleyhdarı da ayni surette vatanlarına alâkadar olan evlâd-ı memleket idiler. Fikir ve emellerini tervic etmekle beraber bu gayret-i zâtiyelerini vatanlarının mahvına bilerek bina edemiyorlardı.

Bizde ise kuvve-i kahriye büsbütün ecnebi idi. Kuvvei teşriiyye dahi mesleken harice mail olduğu ve müzayedecilikte kendini çoktan gaip ettiği için ondan belki daha muzır olmuş idi. Bunun için gayret-i milliye ve mahalliyenin vücut bulmasına imkân kalmıyordu.

Padişahlar bile işbu yabancıların ve cerrarların hırs ve tama'larına feciâne kurban ediliyorlardı.

Aydınlı Ömer Efendi mübeccel bir mürşid-i Osmanîdir. Simavlı Bedreddin Hocadan sonra en büyük cür'et göstermiş bir fedakârdır.

Genç Osman ise Osmanlı İnkılâbının Şeyh-i ekberidir.

Üçüncü Mustafa, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud Hanlardan teşekkül edecek *zümre-i müceddidî*nin başıdır.» (C. V. s. 60-63)

Murat Bey, bundan başka, «etrafına pek çok serseriler toplayan» ve «akıbet Denizli'de esir alınıp vahşi surette katlolunan» Cennetoğlu'nun ayaklanması gibi hâdiseleri de Bedreddin'in ekdiği teceddüt tohumu ile ilgili görmüştür:

«...Vak'a-i Osmaniye üzerine Osmanlılık kökten sarsıldığı sırada bu veled-i zina dahi kıyam etti.... bu dahi bâlâpervazâne müddeiyata kıyam etti. Göya kendisi Padişah sulbünden hasıl olmuş. Sıhriyyet gayreti Sultan Osman'ın intikamını almağa kendini sevkediyormuş. Fazla olarak memleketin yabancıları bulunan yeniçerilerden milk ve milleti

kurtarmak lâzım imiş. Halkın, bilhassa reayanın insanca yaşamalarına imkân kalmamış. Bunun için ortalığı islâh etmek üzere ilham-ı Rabbanî ile kendisi memur olmuş imiş.

Bu fikir ve iddia Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal zamanının bakıyyesi demek idi. Görülüyor ki Bedreddîn-i Simavî'nin o teceddüt tohumu henüz Anadolu toprağından izale edilememiş...» (C.V., s.176-177)

Kısacası, Luther'in hıristiyanlıkta yaptığı Reformu Bedreddin İslâm dininde yapmak istemiş; ve, Genç Osman olsun, Cennetoğlu olsun ayni inkilâbı başarmağa çalışmışlardır.

Şunu da katalım ki, Babıâliye ve Yeniçeri Ocağına isyan eden milletin mümessili sıfatile, Bedestenli Ali Usta ve Saraçhane Kâhyası Ramazan Dedenin isimleri de, Murat Beyin açtığı devrim defterine, şerefle geçecektir: «İşbu Ali Usta, Ramazan Dede ile beraber inkılâbımız kahramanlarının defter-i mahsusuna isminin kaydolunmasına istihkak kesbetmiş bir hamiyyetli Osmanlıdır.» (C.VI, s.206)

(14) Murat Bey, Osman II devrinden bahsederken, de, şunları yazıyor: «Ortalıkta böyle manevî sıkıntı olunca, cemiyette ittıratsızlıkların envaı görülür. Ezcümle o sırada zuhur eden bir fırka, kadınlara varıncaya kadar her şeyin herkes için müşterek olması lüzumunu terviç etmeğe başlamış idi. Çeşmeli Mehmet Efendi'nin fetvasile bunlardan on beş kişinin idamı bakıyesini susturdu.» (C.V, s.26)

(15) C. I, S. 238-239

(16) «Cehaletten kurtulup bir maksadı vatanperverane ve faziletcuyaneye salik olacak olan Osmanlıların ne gibi kahramanlıklara müstait olduklarının Börklüce Kıyamı gibi hadiselerle sabit olduğunu söyliyen (C.V, s,225-226)

Murat Bey, Börklüce Mustafa gailesinin şiddetlenmesinde, halkın Osmanlıları yabancı saymasını da sebep olarak göstermektedir:

«Anadolu'da bu ahvali ruhiye ötedenberi mevcut idi. Börklüce Mustafa, Kalenderoğlu, Karayazıcı gailelerinin kesbi şiddet edebilmesi bundan idi. Birtakım halk Osmanlıları hâlâ memlekete yabancı addediyor. Hamiyyet-i kavmiye ve ırkiye, gayret-i mahalliyei vatanperverane sevkile anlara karşı husumeti farz biliyordu.» (C.V, s.148)

(17) *Tarihi Ebülfaruk* yazarına göre, «muhitini bulamamış, kadri bilinememiş, bedbaht bir mümtâz-ı hilkat» olan ve «kimsenin idamına gitmediği malûm» bulunan Sultan Murat II nin — eski şehzade Murat Sultanın gayesi de tıpkı Bedreddin gibi, sosyeteyi islâh etmekti. O da(on iki yaşında bir çocukken boğazlattığı ihtilâlciler gibi, basit ve yüksek olan şeriat ahkâmını iade etmek istemiş; bundan ümidi kesince tahtını terk edip sükûn ve inzivaya çekilmiştir. (Bk. C.I, s.282-287)

(18) Keza, C.I, s. 239-242

(19) C.I, s. 242. Murat Bey, Köprülü Mehmet Paşa faslında, Vehhabîliğe tekrar temas ediyor:

«Kadızade'nin şu sakim müzayedeciliği, malûm olduğu üzere, yüz binden ziyade Osmanlı efradının kanına sebep olmus idi. Bu vahim pürüzler bizde dahi Melanhton gibi müceddit ve mümeyizlerin ayıklama icra etmelerine ihtiyaç messettirmektedir. Çünkü taribat-ı vakıa her bir tahminin fevkindedir. Bu hal devam ederse, bugünkü vesait-i intişarın kesreti ve sühûleti itibarile Vehhabî gailesini çok geri bırakacak sarsıntılara kapılar açık bırakılmış olacaktır.» (C.VII, s. 62)

(20) Kendisini yakından tanıyan M.S.Çapanoğlu'nun çizdiği portreye göre: Baba Rıfkı, bütün hayatında her çeşit

istibdada, tahakküme, siyasî, fikrî ve dünyevî esaretlere, zulme, faziletsizliğe isyan eden bir insandı. Hür vicdanlı, hür fikirli, vatanendiş bir insan. Münevver bir adam. Her dem kaynıyan, taşan ve lâvlar saçan bir zekâ. Kanlı ve korkunç Saltanatlardan nefret ediyor, onlara karşı gayz ve kin duyuyor ve yıkılmalarını istiyor. (Bk. *Yeni Yol*, sayı 3, 4 Mart 1942)

(21) *Alemdar*, Şubat 1327-1921, No: 3064

(22) Tarih filozofu Murat Beye göre: XX. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu, çökmiyebilir; hatta çökmek şöyle dursun, en büyük emperyalist Devletlerden biri olabilir, en güçlü kapitalist Devletlerin arasına yükselebilirdi: Şayet, İkinci Meşrutiyet Devriminden faydalanabilecek kadar zeki ve akıllı Devlet adamları iş başına geçse ve bunlar Murat Beyin övütlerini dinleseydi! «İnkılâbımızın ehemmiyeti ihata olunamadı. Gönül isterdi ki, Osmanlı eshâb-ı zamanı, İnkılâbın kadrini hakkile takdir ederek akîb-i vak'adan itibaren ma'kul ve muttarit bir meslek ittihaz eylemeğe muvaffak olsunlar. Buna muvaffak olmuş olsalardı, bugün aziz vatanın hâl-ü şânı şimdikinden çok farklı ve pek yüksek bulunurdu... Şu hâl-i fevkalâdeden istifade etmeğe muktedir müdîrân-ı umûr riyasete geçip karar bulmuş olsalardı, DEVLET-İ OSMANİYYE ÜÇ SENE GEÇMEDEN EMSALİNE KARŞI SENLİ BENLİ BİR DEVLET-İ MUAZZAMA HÂL-Ü ŞÂNINA İRTİKA EDERDİ.» (*Tatlı Emeller, Acı Hakikatler Yahut Batn-ı Müstakbele Âdâb-ı Siyasiye Talimi*, İstanbul 1330, s. 4 ve 6)

(23) *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, 1326-1328 (İstanbul)

(24) Ahmet Rasim, daha sonraları da, eski tarihlerimizin ilmî olmadığı noktasında durmuştu:

«Bizde eslâfın tarih yazmakta ittihaz ettiği nehc-i ma-

rûf, ilmî olmaktan pek ziyade baittir. Bir tarihimiz yoktur ki, hikâye ettiği asırda bizi bir kaç zaman yaşatsın; o asrın efkâr ve ihtirasatını canlı tasvir etmekle beraber safahat-ı içtimaiyesinin, iktisadiyat ve terakkiyat-ı medeniyyesinin — fürûk-u cüz'iyyeye varıncaya kadar — kâffe-i ledüniyyatını göstersin. Tarihi müstakil bir *ilim* mertebesine is'âd edecek olan bu tarz; mukayeseler, tetebbular, tahliller, terkiplerle beraber vekayii sıkı mukabeleler karşısında bulundurmak, *tekerrür*leri inceliklerile tesbit etmek gibi ihtisasî evsaf ve meziyyata muhtaçtır.» (*İstibdattan Hâkimiyyet-i Milliyyeye*, s. 6, 1924)

(25) *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osmanî* (1328, Dersaadet, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası)

(26) Evkaf-ı İslâmiye Matbaası (1340)

(27) Bk. S. 67-68

(28) İhsan Gümüşayak Matbaası, 1957 (İzmir)

(29) Çeşitli gazete ve dergilerde yazıları çıkan İzmirli Bezmi Nusret, İkinci Meşrutiyette, Osmanlı Demokrat Fırkası Kâtib-i Umumîsi idi. Maarif Sermüfettişliği ve Kaymakamlık memuriyetlerinde bulunmuş, bir ara ticaretle uğraşmış, Maliye Vekâletinde İtiraz Komisyonu Üyesi ve Başkan Vekilliği yapmıştır. 954 te emekliye ayrıldı. Şeyh Bedreddin hakkındaki eserini, emekli iken, İzmirde yayınlamıştır.

TÜRKİYE'DE SOSYALİZM

A. CERRAHOĞLU

Tarihimizin yüz yılını kapsıyan ve sosyalizmle ilgili bütün konuları belgelerile inceliyen, ansiklopedik mahiyette, bir eserdir. ÇIĞ YAYINLARI'nın sunduğu bu kitapta, şu paragraflar yer almaktadır.

Şemsettin Sami Bey Sosyalizmi Nasıl Ve Niçin İdealize Etmişti? — Şeriat Ve Sosyalizm. — Celâl Nuri'ye Göre Sosyalizm, Aşırı Sosyalizm Ve Millî Kurtuluş Savaşından Sonra Türkiyenin Özel Durumu. — Rıfat Süreyya'nın Seçimle İlgili iki yazısı. — Anarşizme karşı Sosyalizm. — Bir Komün Savunucusu. — «Basiret»'in Dayanışması. — Ahmet Mithat Efendi Ve Birinci Enternasyonal. — Komün Ve Birinci Enternasyonal İle İlgili Bir Havadis Örneği. — Sakızlı Ohannes'in Bir Polemiği. — Türkiye Sosyalist Fırkası Ve Marx, Lassale, Jaures. — Baltacıoğlu, Mütareke Yıllarında, Sosyalizm İçin Ne Düşünüyordu? — Türkiyede, Türkçe Olarak Yayınlanan, İlk Sosyalist Gazeteler Hakkında. — Bir Sosyalist Mebusun Konferansı. — Rasim Haşmet. — «Gül Bahçesi» nde Kalem Savaşı. — Doktor Refik Nevzad'ın Cavid Bey'e Açık Mektubu.

Fiatı 5 Lira

ÇIĞ YAYINLARI'nın birinci kitabı olarak sunduğumuz bu eser, tarihimizde son derece önemli bir yeri olan ŞEYH BEDREDDİN olayını, ilmî ve objektif açıdan, ele almakta; ve tarih boyunca verilen hükümleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirmektedir. Bu eser, Şeyh Bedreddin Meselesi'ni doğru vazedebilmek için atılmış bir ilk adım mahiyetindedir.



Kapak Resmi : Fikret K. Bayrak

SELVİLİ MESCİT SOK. MESCİT HAN K. 5 CAĞALOĞLU

ŞEYH BEDREDDİN'İN TOPKAPI SARAYINDAKİ MİNYATÜRÜ

Fiatı : 3 TL.